

Investeringsethiek

De tijd waarin ondernemen vrijwel uitsluitend bestond uit het produceren van goederen of diensten om die met winst te kunnen verkopen, ligt ver achter ons. Steeds meer is het besef doorgedrongen dat een onderneming niet alleen een bedrijfs-economische, maar ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid draagt. Immers, het gehele proces van voortbrengen van goederen en diensten heeft belangrijke maatschappelijke gevolgen waaraan de ondernemer zich niet kan onttrekken. Vakbonden, consumentenorganisaties, overheden, milieugroeperingen, internationale gezagsorganen en de publieke opinie staan klaar om door middel van het opstellen van wetten of het opleggen van normen de onderneming op die verantwoordelijkheden te wijzen. Naast de bedrijfseconomische randvoorwaarden waarmee de onderneming te maken heeft om de continuïteit te kunnen waarborgen, dragen zij op die manier de maatschappelijke randvoorwaarden aan, waarvan overschrijding eveneens de continuïteit in gevaar kan brengen.

Ik spreek uitdrukkelijk van randvoorwaarden, omdat ook de term georiënteerde markteconomie niet kan verhullen dat de uiteindelijke motivering van het ondernemen is gelegen in het behalen van winst door het produceren van goederen en diensten en niet in het verbeteren van het milieu of zelfs niet in het verschaffen van werkgelegenheid. De betekenis van de randvoorwaarden moet echter niet te statisch worden opgevat. Deze zijn steeds aan verandering onderhevig en in een voortdurende dialoog (soms: monoloog) worden telkens opnieuw de grenzen vastgesteld en verlegd.

Een even interessant als moeilijk geval van het vaststellen van de grenzen van het ondernemingshandelen betreft de vraag welke houding ondernemingen zouden moeten aannemen met betrekking tot het investeren in landen met een verwerpelijke regime. Dit vraagstuk weet van tijd tot tijd de publieke opinie in heftige beroering te brengen, met name wanneer regelrechte schendingen van mensenrechten in bepaalde landen via de media aan het licht komen. In het merendeel van de gevallen blijft het echter bij incidentele uitbarstingen van verontwaardiging, waarna de belangstelling weer spoedig wegebt. Het zou dan ook te wensen zijn, dat de discussie over dit vraagstuk op wat meer systematische wijze zou plaatsvinden. Daarom was het een goede gedachte van de Stichting Maatschappij en Onderneming om een aantal mensen met uiteenlopende achtergronden bijeen te brengen ten einde tot een gedachtenwisseling over de aanvaardbaarheid van het investeren in „dubieuze” landen te komen (1). De indruk echter die uit de discussie naar voren komt is er een van onzekerheid; de discussianten komen er niet uit.

Intussen zullen de leiders van bedrijven die in de betrokken landen opereren, strategieën moeten uitstippelen om tot een standpuntbepaling ten aanzien van dit complexe vraagstuk te komen. Ik onderscheid daarbij drie mogelijke beleidslijnen.

1. De problemen worden weggepraat. Dit gebeurt bijvoorbeeld door te stellen dat het ondernemen een politiek neutrale bezigheid is, wanneer de onderneming zich maar onthoudt van inmenging in binnenlandse politieke aangelegenheden. Ik beschouw deze stellingname als een vorm van struisvogel-politiek. Het is evident dat het ondernemingsgedrag belangrijke sociale en politieke implicaties heeft. Met name in die landen waar de politieke infrastructuur zwak is, moet de politieke invloed van buitenlandse bedrijven niet worden onder-

schat. Alleen al hun aanwezigheid kan worden aangegrepen in een poging de legitimiteit van een bepaald regime te versterken. Bovendien kan het bedrijfsleven de economische voorwaarden scheppen, waaronder het regime zich kan handhaven. Het komt mij voor dat de publieke opinie zich door deze strategie dan ook niet zal laten misleiden, zodat vroeg of laat toch de verantwoordelijkheid van de onderneming ter sprake wordt gebracht.

2. Een tweede strategie is die waarbij de onderneming haar verantwoordelijkheid erkent, maar waarbij wordt geprobeerd het risico te minimaliseren dat door consumentenacties of publieke afkeuring de onderneming in diskrediet wordt gebracht. Dat zou op lange termijn immers een gevaar voor de continuïteit kunnen opleveren. Deze defensieve strategie wordt naar mijn mening veelvuldig toegepast door ondernemingen die in omstreken landen opereren. Geprobeerd wordt dan de positieve effecten van de aanwezigheid ter plaatse te benadrukken (bevorderen werkgelegenheid, economische groei enz.) of de negatieve implicaties te versluieren door slechts spaarzaam informatie te verstrekken (wat niet weet, wat niet deert).

3. Een derde strategie is die waarbij de ondernemingsleiding daadwerkelijk probeert in te spelen op de verlangens van consumenten, eigen personeel of de publieke opinie. Dat betekent dat de onderneming haar mogelijkheden gebruikt om op de regimes in de landen van vestiging pressie uit te oefenen ten einde bepaalde gewenste sociale of politieke hervormingen door te voeren. Daarbij behoeft niet direct te worden gedacht aan een economische boycot. In de praktijk is gebleken dat dit wapen nauwelijks effectief kan worden ingezet (zeker niet als dat niet internationaal gebeurt). Wel zouden ondernemingen kunnen proberen tot internationale afspraken te komen, b.v. in de vorm van een internationale code gebaseerd op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (2).

Het is duidelijk dat het ontwerpen van een dergelijke actieve ondernemingsstrategie grote moeilijkheden oproept. Alleen al de omvang van het probleem legt beperkingen op. Amnesty International telt 114 landen waar fundamentele mensenrechten worden geschonden. Massale actie zou leiden tot enorme kapitaalvernietiging en decimering van de wereldhandel. Beperkte actie roept echter het gevaar op van „selectieve verontwaardiging”. Daarnaast ontbreekt inzicht in de effectiviteit van verschillende pressiemiddelen (een internationaal vergelijkend onderzoek daarnaar zou toch wel wat moeten kunnen opleveren). Ten slotte is er te weinig systematische informatie over de gebeurtenissen in verschillende landen.

Al die bezwaren kunnen echter de medeverantwoordelijkheid van ondernemingen voor omstandigheden in de landen waarin zij investeren, niet wegnemen. Die verantwoordelijkheid moet worden aanvaard. Of gelden nog steeds de woorden van Brecht: „Erst kommt das Fressen, dann die Moral”?

L. van der Geest

1) SMO, *Investeren in landen met een verwerpelijke regime*, SMO-boek 6, Scheveningen, 1978.

2) Zie de suggestie van Drs. H. van den Bergh in bovengenoemd SMO-boek.

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> Investeringsethiek	861
Column Consequente vergissingen, door <i>Drs. L. Hoffman</i>	863
<i>Drs. A. M. Mulder:</i> Hoe gezond is het betaalde voetbal?	864
<i>Dr. M. C. Tideman:</i> Het reisverkeer in de nationale economie	870
Vacatures	872
<i>H. C. Elte, R. F. Hochheimer, W. Kuipers en C. L. Worms:</i> De kwaliteit van de voorspellingen van het Centraal Planbureau. Een analyse van de verschillen tussen voorwaardelijke voorspellingen en realisaties 1953-1975	873
Maatschappijspiegel Jeugdwerkloosheid en onderwijsbeleid, door <i>Drs. W. A. Arts en D. Brouwer</i>	880
Mededeling	883
Geld- en kapitaalmarkt Investerings- en kredietverlening, door <i>Drs. Z. J. Hollestelle</i>	884
Boeknieuws C. P. A. Bartels: Economic aspects of regional welfare, door <i>Dr. J. Hartog</i>	887

Wijzigingen in de samenstelling van de directie NEI

Prof. Dr. H. C. Bos heeft in verband met zijn overige werkzaamheden de wens te kennen gegeven met ingang van 1 september 1978 zijn directeurschap van het Nederlands Economisch Instituut om te zetten in een adviseurschap. Curatoren en zijn mededirecteuren hebben deze wens geëerbiedigd. In verband hiermede heeft de directie in overleg met curatoren Prof. Dr. L. B. M. Mennes tot adjunct-directeur van het Instituut benoemd. Met ingang van 1 september 1978 is de directie aldus samengesteld: Prof. Dr. L. H. Klaassen (president-directeur), Prof. Drs. H. W. Lambers en Prof. Dr. J. H. P. Paelinck (directeuren), Prof. Dr. L. B. M. Mennes en Drs. E. H. Mulder (adjunct-directeuren).

Het spijt curatoren en directie, dat Prof. Bos heeft moeten besluiten de band met het Instituut na lange en vruchtbare medewerking losser te maken. Gelukkig is het geen afscheid, want naast zijn adviseurschap blijft Prof. Bos lid van de Commissie van redactie van Economisch Statistische Berichten. Desalniettemin past dank. Prof. Bos heeft gedurende zijn 10-jarig mede-directeurschap in het bijzonder voor de continuïteit en expansie van de onderzoekafdeling „Balanced International Growth” veel bereikt. Wij hopen dat het beroep, dat in deze jaren op hem werd gedaan — zij het wat verminderd — kan worden voortgezet.

Prof. Dr. L. H. Klaassen
(president-directeur)

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.

Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Redactie-medewerker: T. de Bruin.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie: postbus 4224 3006 AE Rotterdam. Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701, redactie: toestel 3790. Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 137,28 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 96,72 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost). Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945, of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93, 3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en uitgevoerd overeenkomstig de Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Consequente vergissingen

Een bekende econoom, wiens werk voortdurend ter discussie schijnt te staan, schreef eens de volgende wijsheid: „Ik denk dat een ietwat uitgebreidere socialisatie van de investeringen het enige middel zal blijken om volledige werkgelegenheid naderbij te brengen; dit betekent echter niet dat de overheid niet meer met het particuliere bedrijfsleven zal samenwerken . . . . Bovendien kunnen de noodzakelijke socialisatiemaatregelen geleidelijk worden ingevoerd zonder een breuk te betekenen met de algemene tradities van onze samenleving . . . . Verbreiding van de functies van de overheid verdedig ik als het enig praktische middel om te voorkomen dat het bestaande economische stelsel wordt vernietigd en als voorwaarde voor een succesvol functioneren van het particuliere initiatief”.

Als deze wijsheid waar zou zijn, is het kabinet-Van Agt met zijn *Bestek '81* op de totaal verkeerde weg. De z.g. bezuinigingsnota verdraagt haar originele titel dan niet: het gehele bezuinigingsproces lijkt dan op een manuele eetpartij. Volgens de econoom, die ik hierboven citeerde, zou dat echter niet vreemd zijn, want „mannen met volgens hun eigen oordeel klaarblijkelijke financiële wijsheid waren wonderbaarlijk consequent, vooral in hun vergissingen”. Is dat waar; zijn economen consequent in het maken van vergissingen? Ik durf op deze vraag geen ondubbelzinnig antwoord te geven. Soms lijkt het er echter op dat het antwoord ja luidt.

Bezie de huidige economische situatie. We durven haar geen crisis te noemen, aangezien dat herinneringen uit de jaren dertig zou oproepen. De situatie van toen is nu ondenkbaar. Dat slaat echter vnl. op de sociale aspecten. Toen werden werklozen vrijwel aan hun lot overgelaten, nu ontvangen ze zodanige uitkeringen dat ze volgens velen in de watten worden gelegd. Vergelijken we echter de omvang van de werkloosheid, dan is er niet zoveel verschil tussen 1936 en 1978. Dat verschil is er nog wel als we louter kijken naar de werkloosheidspercentages: toen 17, nu 5. Deze percentages zijn evenwel onvergelijkbaar. Immers, in de jaren dertig waren er geen opvangmechanismen als WAO, de arbeidstijd was

langer en de pensioengerechtigde leeftijd — zo die er al was — hoger. Het huidige werkloosheidspercentage moet zeker vertwee- of verdrievoudigd worden om het vergelijkbaar te maken met dat van de jaren dertig. Doen we dat, dan zien we dat de percentages elkaar aardig naderen. Een cijfer dat evenwel beter de slechte economische situatie aangeeft is het deelnemingspercentage. In 1936 bedroeg de beroepsbevolking als percentage van de totale bevolking van 14 jaar en ouder ca. 58; in 1978: ca. 40. Op grond van het bovenstaande zou je kunnen concluderen dat we thans slechter af zijn dan vroeger.

Zijn er meer verschijnselen die erop wijzen dat de huidige malaise vergelijkbaar is met die in de jaren dertig? Laten we eens naar de onderbezetting kijken. De jaren dertig werden gekenmerkt door een conjuncturele onderbezetting, waarvan men toen zei dat ze kon worden bestreden door lastenverlaging. Het was Keynes die er later terecht op wees dat een dergelijk beleid desastreus is. Thans is er eveneens een onderbezetting, zij het een niet zo ernstige: de investeringen zijn niet negatief zoals voor de oorlog. De Centrale Economische Commissie vermoedt in haar rapport *Macro economische verkenning op middellange termijn 1978-'82* dat er thans een onderbezetting van 3 à 4% is. Zij ontkent echter dat er hierdoor ruimte zou bestaan voor vergroting van de binnenlandse bestedingen, omdat de onderbezetting (of overcapaciteit) te specifiek van aard is en te veel een gevolg is van het teleurstellende verloop van de buitenlandse afzet. De oplossing is daarom traditioneel: lastenverlichting.

Dat lijkt ietwat op de oplossing van de jaren dertig en we zouden haar een consequente vergissing kunnen noemen na bestudering van het „spoorboekje” van het CPB. Dit boekje wijst inderdaad uit dat een lastenverlichting de economie stimuleert. Echter, een (gedeeltelijk) achterwege blijven van de collectieve

bezuinigingen doet dat ook, zelfs als het monetair wordt gefinancierd. De daaruit resulterende toename van het financieringstekort van de collectieve sector blijkt nauwelijks nadelig te zijn. Om het verwijt van de consequente vergissing te ontlopen, zou de regering er goed aan doen de specifieke aard van de onderbezetting nader te laten bestuderen. Het zou mij niet verbazen wanneer een dergelijke studie zou uitwijzen dat voor de bestrijding van de werkloosheid, naast het voorkomen van een verdere onderbezetting, marktordering en sterkere planmatigheid van de productie nodig zijn. Economen van verschillende politieke huize, als Driehuis en Vermaat, hebben hier reeds eerder op gewezen ¹⁾. We zouden evenwel verder van huis raken door dit zonder meer aan te nemen: in plaats van consequente dreigen dan inconsequente vergissingen. Om dat te voorkomen moeten we af van een sociaal-economisch beleid dat louter gebaseerd is op macro-analyses, zoals in het CEC-rapport. We moeten terug naar de partiële analyses of — om het kernachtiger uit te drukken — „wij moeten meer weten van weinig i.p.v. weinig van meer” ²⁾.

Of bovenstaande waarschuwingen enig effect hebben, is overigens de vraag. Zij zijn immers bepaald niet nieuw. Vandaar de citaten aan het begin van deze column, die — voor wie het nog niet weet — niet afkomstig zijn van een linkse raker, maar van een der grootste economen: Keynes.

¹⁾ Zie W. Driehuis (red.), *Economische theorie en economische politiek in discussie*, Leiden, 1977.

²⁾ A. H. Q. M. Merckies, *Van prognoses naar programma's*, Amsterdam, 1973.

Hoe gezond is het betaalde voetbal?

DRS. A.M. MULDER*

Betaald voetbal mag zich in een buitengewoon grote belangstelling verheugen. Desondanks kampen bijna alle clubs met jaarlijks terugkerende exploitatiekosten. In dit artikel wordt ingegaan op de financiële problemen van het betaalde voetbal. De auteur stelt de vraag aan de orde of er voor de overheid aanleiding is het betaalde voetbal te subsidiëren en op grond van welke motieven zij dit zou moeten doen.

Inleiding

De in juni 1978 gehouden wereldkampioenschappen voetbal hebben nog eens ten overvloede aangetoond, dat het (betaalde) voetbal zich over de gehele wereld in een uitermate grote belangstelling mag verheugen. Wij zouden kunnen zeggen; dat deze grote belangstelling zich uit in twee vormen van vraag naar het produkt „betaald voetbal“:

1. de directe vraag: het aantal toeschouwers bij wedstrijden;
2. de indirecte vraag: (vooral) het aantal kijkers van voetbal op de televisie.

Ons verder beperkend tot de situatie in Nederland mag het opmerkelijk worden genoemd, dat het betaalde voetbal er al jaren achtereenvolgens in slaagt de beide vormen van vraag zodanig te exploiteren, dat de Verlies- en Winstrekening met een positief saldo sluit. Integendeel, de financiële problematiek waarmee het betaalde voetbal kampt, heeft zelfs zodanige vormen aangenomen, dat het nadrukkelijk — ogenschijnlijk onder de bereidheid een deel van zijn zelfstandigheid prijs te geven — de steun van de rijksoverheid heeft ingeroepen om tot een oplossing te komen. Naar aanleiding van deze herhaalde steunaanvragen zijn in 1976 1) en in 1978 2) van de kant van het Ministerie van CRM twee gedegen rapporten over deze problematiek verschenen. Een van de belangrijkste conclusies, die uit beide rapporten kan worden getrokken, is dat de rijksoverheid onder bepaalde voorwaarden bereid is het betaalde voetbal — in ieder geval tijdelijk — financieel de helpende hand te bieden.

In dit artikel zal de financiële positie van het betaalde voetbal nader worden bekeken. Er zal worden ingegaan op de vraag welke de oorzaken zijn van de al jarenlang voortdurende exploitatietekorten. Tevens zal worden geprobeerd aan te geven welke maatregelen dienen te worden getroffen om deze oorzaken weg te nemen. Ten slotte zal ook het vraagstuk van de subsidiëring aan de orde worden gesteld.

De financiële positie van het betaalde voetbal

Zoals gezegd is de financiële positie van het betaalde

voetbal in Nederland zorgwekkend. Vrijwel iedere club heeft jaarlijks met exploitatietekorten te kampen. Tabel 1 geeft een indruk van de omvang van deze tekorten.

Tabel 1. Exploitatiecijfers van het betaalde voetbal a) b) (in duizenden guldens) (exclusief transferwinsten en -verliezen en afschrijvingen op transfersommen)

	1974/75	1975/76	1976/77
Aantal clubs	35	35	35
Baten			
Bruto wedstrijd-baten	20.471	21.827	23.456
Af: vermakelijksheidsbelasting	3.009	3.389	3.751
BTW	2.364	2.631	3.051
heffingen en afdrachten	1.335	1.784	2.025
Netto wedstrijd-baten	13.763	14.023	14.629
Kantine, reclame en diversen	2.809	3.158	3.157
Aandeel uitkering NOS	640	735	805
Overige televisie-baten	333	99	17
Steun van bedrijven en particulieren	1.749	1.698	4.144
Totaal baten	19.294	19.713	22.752
Lasten			
Salarissen enz. spelers	18.546	21.625	24.521
Idem trainers, managers enz.	3.730	4.262	5.076
Wedstrijd- en trainingskosten	3.069	3.504	3.917
Huisvestingskosten	2.869	3.539	3.731
Beheer, administratie en diversen	1.772	1.921	2.410
Interest	1.125	1.152	1.506
Totaal lasten	31.111	36.003	41.161
Exploitatietekort, per saldo	11.817	16.290	18.409
Ontvangsten sporttotalisator	3.755	4.916	5.361
Overheids-subsidie (in geld en in natura)	8.062	11.374	13.048
Tekort ná subsidies	6.077	8.189	9.374
Tekort ná subsidies	1.985	3.185	3.674

Bron: Samengesteld uit gegevens van Moret en Limperg, *Onderzoek naar de financiële positie van clubs, uitkomende in het betaalde voetbal, 1974 en later.*

a) Van twee clubs, t.w. Ajax en Feijenoord, zijn de gegevens buiten het overzicht gelaten. Ajax (winnaar Europacup voor landskampioenen in 1971, 1972 en 1973) en Feijenoord (winnaar Europacup voor landskampioenen in 1970 en winnaar UEFA-cup in 1974) behoren c.q. behoorden tot de rijkste clubs van Nederland.

b) De tabel verschaft geen gegevens over de vermogenspositie van de clubs. Het vermogen van een club zal voor een belangrijk gedeelte kunnen bestaan uit: a. het stadion; b. het spelersbestand.

* De auteur is wetenschappelijk hoofdmedewerker in de Staatshuishoudkunde aan de Erasmusuniversiteit Rotterdam.

1) Ministerie van CRM, *Rapport van Adviescommissie CRM Betaald Voetbal*, (Rapport-Christiaanse), Den Haag, 1976.

2) Ministerie van CRM, Stuurgroep Betaald Voetbal, *Gezonder betaald voetbal*, Den Haag, 1978.

Uit tabel I kan berekend worden, dat de exploitatietekorten per club aan het eind van de seizoenen 1974/1975, 1975/1976 en 1976/1977 achtereenvolgens f. 56.714, f. 91.000 en f. 104.971 bedroegen. Bij beschouwing van deze eigenlijk vrij bescheiden bedragen dient te worden bedacht, dat het „totale” betaalde voetbal zeker al sinds het seizoen 1968/1969 met een jaarlijks exploitatietekort te kampen heeft. Het mag daarom enigszins verbazingwekkend genoemd worden, dat vrijwel alle clubs de financiële degradatie steeds weten te ontlopen. Ter verklaring hiervan zou op twee factoren kunnen worden gewezen:

1. het saldo transfers. Een van de manieren omeen exploitatietekort te dekken is intering op het vermogen. Een belangrijk onderdeel van het vermogen van een club vormt het spelersbestand. In samenhang met het feit, dat de resultaten van twee van de rijkste clubs ontbreken, is het zeer wel denkbaar dat een aantal clubs erin geslaagd is via het transfereren van spelers naar deze rijke clubs tot op zekere hoogte in het exploitatietekort te voorzien;
2. geldschietters. Blijkbaar is er een groep individuen en/of bedrijven, die accepteert dat hun vorderingen op clubs bij voortdurend niet worden betaald. Inderdaad kan worden geconstateerd dat het betaalde voetbal een bepaalde aantrekkingskracht uitoefent op mensen, die niet geheel onvermogen zijn. Hoe groot hun bijdrage is in de dekking van de exploitatietekorten, valt zelfs bij benadering niet vast te stellen.

De exploitatierekening nader bezien

In het volgende zal ik proberen na te gaan welke de oorzaken zijn van de al jarenlang voortdurende exploitatietekorten en wat „het” betaalde voetbal zou kunnen doen om deze oorzaken geheel of gedeeltelijk weg te nemen. Daartoe zullen wij zowel de lastenzijde als de batenzijde van de exploitatierekening wat nader beschouwen. Omdat het te ver zou voeren alle posten de revue te laten passeren, zal ik mij onderstaand tot die posten beperken, die het meest voor beïnvloeding in aanmerking zouden kunnen komen.

Lonen, salarissen en sociale lasten

Uit tabel I blijkt, dat deze post in de seizoenen 1974/75, 1975/76 en 1976/77 achtereenvolgens f. 22.276.000, f. 25.887.000 en f. 29.597.000 bedroeg. Uitgedrukt in procenten van de totale lasten: in elk jaar 72%. De bedrijfstak betaald voetbal kan een zeer arbeidsintensieve bedrijfstak worden genoemd. In de drie genoemde seizoenen waren de loonbetalingen hoger dan de totale baten! Het zal duidelijk zijn, dat de loonbetalingen één van de belangrijkste oorzaken van de exploitatietekorten zijn. Het ligt dan ook voor de hand om te onderzoeken of m.n. de lonen van spelers niet (drastisch) kunnen worden verlaagd. Ter vermijding van misverstand zij erop gewezen, dat waar onderstaand wordt gesproken over lonen bedoeld wordt lonen incl. sociale lasten.

Als ik zeg, dat de door betaalde voetballers verdiende lonen met een waas van geheimzinnigheid zijn omgeven, dan neigt deze uitspraak naar een „understatement”. Inzicht in de hoogte van de verdiende lonen is nauwelijks te krijgen. Toch lijkt het mij mogelijk tot enigszins redelijke schattingen te komen van het gemiddelde loon van een eredivisie- resp. eerste-divisiespeler. Onderstaand zal ik zulks proberen voor het seizoen 1976/77, waarbij ik mij beperk tot spelers, die deel uitmaken van de z.g. A-selectie (= kring van potentiële eerste-elftalspelers). Ik ga daarbij uit van de volgende veronderstellingen:

1. Het gemiddelde loon van een eredivisiespeler is driemaal zo hoog als dat van een eerste-divisiespeler. Deze verhouding is mede gebaseerd op de resultaten van een onderzoek van Sprenger en Vreeman 3).

2. Per club maken 16 spelers deel uit van de A-selectie.
3. Uitoefening van hun „eigenlijke” beroep zou betaalde voetballers een gemiddeld (duidelijker: een modaal) inkomen doen verdienen.
4. Voor eredivisiespelers neemt het spelen van betaald voetbal 90% van hun dagtaak in beslag; voor eerste-divisiespelers is dat 60%.

Het behoeft geen betoog, dat vooral de onder 4 genoemde veronderstelling uitermate arbitrair van karakter is.

„Berekend” kan nu worden, dat in het seizoen 1976/77 het gemiddelde loon van een eredivisiespeler f. 70.000 bedroeg en dat van een eerste-divisiespeler f. 23.000. In diezelfde periode bedroeg het loon van de modale werknemer f. 33.500 (inclusief sociale lasten en pensioenpremies voor rekening van de werkgever 4). Deze cijfers lijken ruimte te laten voor een verlaging van de lonen van de spelers.

M.b.v. de begrippen „transfer earnings” en „economic rent” kan een idee ontwikkeld worden over de mogelijke omvang van deze verlaging. In navolging van Lipsey en Steiner 5) definieer ik deze begrippen als volgt: „transfer earnings” is het bedrag, dat een produktiefactor in zijn huidige aanwending moet verdienen om te voorkomen dat die factor in een andere richting wordt aangewend. Al datgene wat een produktiefactor meer ontvangt dan zijn „transfer earnings” wordt „economic rent” (hierna te noemen „rent”) genoemd.

Om de lonen van betaalde voetballers te kunnen verlagen moet er een stuk „rent” in zijn opgenomen. Aan de hand van bovenstaande veronderstellingen kan worden „berekend”, dat de totale loonbetaling in 1976/77 van f. 24.521.000 voor f. 10.500.000 een „rent”-karakter droeg. De conclusie kan dan ook niet anders luiden, dan dat een drastische verlaging van de lonen van spelers mogelijk is zonder een uittocht van spelers uit het betaalde voetbal ten gevolge te hebben.

Voor een uittocht van spelers naar het buitenland ben ik niet zo bevreesd, omdat ook de financiële positie van buitenlandse clubs in het algemeen niet bepaald sterk is te noemen. Verder lijkt het mij voor een buitenlandse club niet interessant om op grote schaal internationaal vrij onbekende spelers aan te trekken. Bovendien is er het probleem, dat bij overgang van een speler van een Nederlandse naar een buitenlandse club de hoogte van de transfersom niet gekoppeld is aan de hoogte van het loon. M.a.w., clubs kunnen door het „risicooloos” vragen van hoge transfersommen een dergelijke uittocht tegengaan. Ten slotte, als die uittocht er wel zou komen, dan zou op b.v. de Belgische voetbalmarkt het aanbod van spelers zodanig worden vergroot, dat ook daar loonsverlaging het gevolg zou zijn.

Huisvestingskosten

Uit tabel I blijkt, dat deze post in de seizoenen 1974/75, 1975/76 en 1976/77 achtereenvolgens f. 2.869.000, f. 3.539.000 en f. 3.731.000 bedroeg. Uitgedrukt in procenten van de totale lasten: 9%, 10% en 9%.

De huisvestingskosten, die grotendeels het karakter van vaste kosten hebben, drukken bepaald zwaar op de exploitatierekening. De mogelijkheden om deze druk wat te verlichten, zijn zeer beperkt, zo niet geheel afwezig. Een van de meest voor de hand liggende mogelijkheden is het laten bespelen van de stadions door verschillende clubs. Afgezien van allerlei praktische bezwaren zou dit slechts soelaas kunnen bieden aan in totaal 7 clubs, verdeeld over 3 steden: Ajax en de FC Amsterdam in Amsterdam, Eindhoven en PSV in Eindhoven

3) W. Sprenger en R. L. Vreeman, *Voetballen als beroep*, De Vriesborch, Haarlem, 1976.

4) *Centraal Economisch Plan 1978*, blz. 95, 114, 128.

5) R. G. Lipsey en O. Steiner, *Economics*, Harper & Row, New York, 3e ed., 1972.

en Excelsior, Feijenoord en Sparta in Rotterdam. Een andere mogelijkheid zou zijn het gebruiken van het stadion voor meer doeleinden dan voor het spelen van voetbalwedstrijden. Hier doet zich echter de ongelukkige omstandigheid voor dat een voetbalstadion nauwelijks voor andere doeleinden te gebruiken is.

De naar verhouding grote omvang van de huisvestingskosten voor voetbalclubs is ongetwijfeld een oorzaak van de exploitatietekorten. Een oorzaak echter, die niet lijkt weg te nemen. Dit geldt ongeacht het feit of het stadion eigendom is van een club of een club het stadion huurt van de gemeente.

Vergroting wedstrijdbaten

De beide hierboven besproken oorzaken van de exploitatietekorten lagen aan de kostenzijde en zijn als zodanig direct beïnvloedbaar door de clubs. Maatregelen gericht op verhoging van de ontvangsten zijn dat niet. Toch zal naar alle waarschijnlijkheid een verbetering van de financiële positie van het betaalde voetbal moeten worden gerealiseerd via een combinatie van opbrengstvermeerderende en kostenvermindere maatregelen.

Uit tabel I blijkt, dat de „bolk” van de ontvangsten van de clubs bestaat uit recettes. In de seizoenen 1974/75, 1975/76 en 1976/77 vormden de netto wedstrijdbaten achtereenvolgens 71%, 71% en 64% van de totale baten.

De netto wedstrijdbaten zijn, uiteraard een produkt van prijs en hoeveelheid, zodat er twee ingangen zijn om tot een opbrengstverhoging te komen: prijsveranderingen en hoeveelheidsveranderingen. Van der Zwan 6) en Van Duyn 7) wijzen erop, dat van prijsverandering geen opbrengstvermeerderend effect valt te verwachten. Blijft over de hoeveelheidsverandering. Uit onderzoekingen van Van Duyn zou (zeer voorzichtig) kunnen worden geconcludeerd, dat een vergroting van de aantrekkelijkheid van de wedstrijden leidt tot een stijging van de toeschouwersaantallen. Vergroting van de aantrekkelijkheid heeft hier een dubbele betekenis:

- a. de wedstrijden worden aantrekkelijker, omdat zij binnen het kader van een spannender competitie worden gespeeld;
- b. de wedstrijden worden aantrekkelijker in de zin dat alle clubs „op de aanval” gaan spelen.

Ad a. Een spannender competitie wil in dit verband zeggen, dat de uitslagen van *alle* wedstrijden niet of nauwelijks meer voorspelbaar zijn. Dit betekent, dat de speelsterkte van de clubs dicht bij elkaar moet komen te liggen. De speelsterkte zal in overwegende mate worden bepaald door de omvang van

de ontvangsten van de club. Als wij afzien van externe financiers (overheid, bedrijfsleven), dan worden de ontvangsten vnl. bepaald door de opbrengsten uit recettes. Aan de hieraan ten grondslag liggende toeschouwersaantallen wordt een grens gesteld door het „achterland” (het debiet = de bevolking per club binnen een gebied) van een club. Het zal duidelijk zijn, dat het achterland van Feijenoord vele malen groter is dan dat van Veendam. In principe zijn de financiële mogelijkheden van Feijenoord dan ook aanzienlijk ruimer dan die van Veendam. Dat zulks niet per definitie het geval is moge blijken uit het naast elkaar stellen van Feijenoord en Sparta. Beide clubs hebben hetzelfde achterland. Toch weet — en zeker wist — Feijenoord veel meer toeschouwers tot zich te trekken dan stadgenoot Sparta. De opbrengsten uit recettes liggen bij Feijenoord dan ook op een aanzienlijk hoger niveau dan bij Sparta. Het hebben van een marktpotentieel is m.a.w. nog niet hetzelfde als het benutten daarvan. Desondanks lijkt het niet onredelijk te stellen, dat gegeven de verschillen in achterlandgrootte bepaalde clubs, b.v. de Graafschap, nooit kampioen van Nederland zullen kunnen worden. Toch zullen om de speelsterktes van de clubs dicht bij elkaar te brengen, de clubs ook in financieel opzicht dicht bij elkaar moeten worden gebracht. Ter vermindering van de in principe bestaande ongelijkheid van inkomstenverdeling zou kunnen worden gedacht aan een vorm van recettedeling. Daar de clubs zich op onafhankelijke wijze van elkaar gedragen is het overigens niet erg aannemelijk, dat welke vorm van recettedeling dan ook een fundamentele wijziging in de inkomstenverdeling ten gevolge zal hebben. Bovendien, slechts een zeer gering aantal clubs heeft een batig saldo ter herverdeling aan te bieden. De bijdrage van een financiële herverdeling aan een spannender competitie zal dan ook naar alle waarschijnlijkheid gering zijn.

Ad b. De wedstrijden zouden aantrekkelijker worden wanneer alle clubs „op de aanval” gaan spelen. Naar mijn mening zou een dergelijke vergroting van de aantrekkelijkheid kunnen worden gerealiseerd wanneer de trainers in KNVB-dienst treden. Ik ga hierbij uit van de volgende twee veronderstellingen:

1. de trainers in Nederland laten hun club niet altijd op de aanval spelen, omdat het daaruit voortvloeiende risico van verliezen te grote consequenties met zich brengt wat betreft hun bestaanszekerheid;
2. het niet op de aanval gerichte spel heeft een negatieve invloed op de toeschouwersaantallen.

Naar mijn overtuiging — en niet alleen die van mij; zie de aanbeveling van de Stuurgroep om clubs te verplichten trainers voor minimaal drie jaar te contracteren — kan vergroting van de bestaanszekerheid van de trainers een zeer wezenlijke rol vervullen bij het realiseren van hogere toeschouwersaantallen. Om tot die grotere bestaanszekerheid te komen zou ik ervoor willen pleiten, enigszins in navolging van Van der Zwan 8), alle in het betaalde voetbal werkzame trainers in dienst te laten treden van de KNVB: de KNVB treedt op als uitzendbureau van trainers. In die situatie zouden trainers zich geen zorgen meer behoeven te maken over het dagelijks brood en zullen zij er (van ganser harte) aan mee willen werken een voetbalwedstrijd zijn oorspronkelijke inhoud terug te geven, nl. het maken van meer doelpunten dan de

6) A. van der Zwan, *Betaald voetbal in Nederland: saneren of herstructureren?*, Ongepubliceerd.

7) J.J. van Duijn, De vraag naar betaald voetbal, *ESB*, 28 september 1974; zie ook van dezelfde auteur: *A dynamic model of a professional football league*, Working paper, Interfaculteit Bedrijfskunde, Delft, 1975.

8) A. van der Zwan, *Inkomensverdeling; verkenning van feiten, wenselijkheden, mogelijkheden en gevolgen*, Preadviezen voor de Vereniging voor Staathuishoudkunde, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 1973. Van der Zwan pleit ervoor de gemeenschap op te laten treden als uitzendbureau van alle arbeidskrachten. Hij doet dit overigens op grond van geheel andere overwegingen dan hier ter sprake komen.

tegenstander. Dit vergroot de aantrekkelijkheid van de te spelen wedstrijden, hetgeen zou (moeten) leiden tot een verhoging van de toeschouwersaantallen.

Steun van particulieren en bedrijven

Uiteraard kunnen clubs door het aantrekken van externe financiers hun financiële en daarmee samenhangend hun sportieve positie in belangrijke mate verbeteren. Het zal niet toevallig zijn (zie ook Van Duyn 7), dat AZ'67 en PSV — twee clubs, waarvan bekend is, dat zij in ruime mate externe financiële steun ontvangen — tot de toonaangevende clubs zijn gaan behoren.

In het seizoen 1976/77 zijn de clubs erin geslaagd deze inkomstenbron zeer aanzienlijk uit te diepen. Het is dan ook enigszins twijfelachtig of hier nog verdere mogelijkheden zitten. Waar wel mogelijkheden in lijken te zitten is in het vergroten van inkomsten door shirtreclame in te voeren. Inzicht in de bedragen, die hiermee gemeoid zijn, is voorsnog moeilijk te verkrijgen. Bovendien is het zo, dat de KNVB — waarschijnlijk uit angst (eventuele) overheidssubsidies op de tocht te zetten — invoering van shirtreclame tot nu toe heeft tegengehouden.

Subsidiëring van het betaalde voetbal

De conclusie die uit het bovenstaande mag worden getrokken is dat wel een verbetering van de financiële positie van het betaalde voetbal mogelijk is, maar dat betwijfeld mag worden of die verbetering zodanig zal zijn, dat het betaalde voetbal kostendekkend gaat worden. Als ik uitga van de veronderstellingen, dat: a. de spelers er in zullen slagen hun loon gedeeltelijk uit „rent” te laten blijven bestaan, en b. van de grotere aantrekkelijkheid van de wedstrijden op de toename van de toeschouwersaantallen geen wonderen te verwachten zijn, zal het betaalde voetbal naar alle waarschijnlijkheid in een tekortpositie blijven verkeren. Zouden de voorgestelde maatregelen al in het seizoen 1976/77 geëffectueerd zijn, dan zou naar ruwe schatting voor dat seizoen een tekort van f. 4 mln. à f. 5 mln. hebben geresteerd.

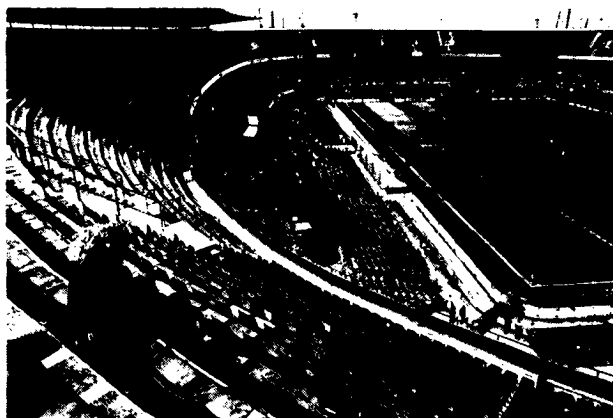
Het spreekt voor zich dat subsidiëring door de overheid een van de mogelijkheden vormt om dit tekort te dekken. Het begrip subsidie wordt door mij, in aansluiting bij Hartog en Van Poelje 9), als volgt gedefinieerd: „Onder subsidies worden verstaan al die geldelijke bijdragen van de overheid aan particuliere instellingen zonder welke die particuliere instellingen niet in staat zouden zijn bepaalde activiteiten op een door de overheid gewenst niveau te (blijven) doen.

De overheid kan verschillende motieven hebben om subsidie te verlenen. Daarbij is van belang, de aard van het goed dat wordt gesubsidieerd. Er kan een onderscheid worden gemaakt in collectieve goederen, „merit goods” en individuele goederen.

Drees en Gubbi 10) geven de volgende definitie van een collectief goed: „Een collectief goed is een goed, dat technisch niet splitsbaar is in op een markt verkoopbare eenheden”. In tegenstelling hiermee is een individueel goed wèl splitsbaar in op een markt verkoopbare eenheden. Een globale definitie van „merit goods” kan als volgt luiden: „merit goods” zijn goederen, waarvan de burgers naar het inzicht van de overheid te weinig consumeren. De overheid grijpt dan in om de consumptie van het betreffende goed in de door haar gewenste richting te beïnvloeden. In geval van „demerit goods” tracht de overheid de consumptie van het goed af te remmen.

Collectieve goederen kunnen naar hun aard uitsluitend buiten de markt om geleverd worden. Collectieve besluitvorming ligt ten grondslag aan de allocatie-beslissingen. De klassieke voorbeelden van collectieve goederen zijn: bestuur, defensie en justitie. Individuele goederen daarentegen kunnen naar hun aard juist wel zeer goed via het prijsvormingsproces worden geleverd. De op markten plaatsvindende

De wedstrijdbaten moeten worden vergroot (Foto: Ton den Haan)

prijsvorming, zijnde de weerspiegeling van een individuele besluitvorming, ligt aan de allocatie ten grondslag. Uit de definitie van „merit goods” blijkt, dat deze een tussenpositie tussen collectieve en individuele goederen innemen. Aan de allocatie-beslissingen liggen zowel elementen van collectieve als van individuele besluitvorming ten grondslag. Voor zover de door individuele beslissers uitgeoefende vraag naar deze goederen te kort schiet om ze in een door de overheid gewenste hoeveelheid te produceren, tracht de overheid deze te kort schietende vraag op enigerlei wijze aan te vullen. Zij kan b.v. de financiering van de goederen gedeeltelijk voor haar rekening nemen. Voor subsidiëring van het betaalde voetbal is dus de vraag van belang of betaald voetbal een „merit good” is.

Is betaald voetbal een „merit good”?

In het navolgende zullen verschillende overwegingen de revue passeren die de overheid ertoe kunnen bewegen aan het betaalde voetbal het karakter van een „merit good” toe te kennen. Hierbij komen zowel overwegingen van de rijksoverheid als van de lokale overheid aan de orde. Eventuele overwegingen van regionale aard worden gemakshalve bij het lokale niveau ondergebracht.

Het stimuleren van sportbeoefening

In Nederland subsidieert de overheid de amateursport, omdat zij het om een aantal redenen belangrijk, zo niet noodzakelijk vindt, dat zoveel mogelijk mensen aan sport doen. Het is de overheid daarbij echter volmaakt onverschillig of iemand ervoor kiest te gaan tafeltennissen, hardlopen of voetballen. Voor het betaalde voetbal betekent dit, dat duidelijk aantoonbaar moet zijn, dat als gevolg van het bestaan daarvan mensen aan het amateurvoetbal zijn gaan deelnemen, die anders niets aan sport zouden hebben gedaan. Zou dit niet het geval zijn, dan zou slechts de verdeling van het totale aantal actieve sportbeoefenaren over de verschillende sporten afwijken van die in een situatie zonder het bestaan van betaald voetbal.

In Nederland is het aantal mensen, dat in georganiseerd verband sport beoefent, de laatste 15 à 20 jaar niet alleen in absolute zin, maar ook in verhouding tot de bevolkingsomvang toegenomen. Het lijkt mij echter een bijna ondoenlijke zaak te bepalen in hoeverre het bestaan van betaald voetbal

9) F. Hartog en O. van Poelje, *Bestuur door middel van subsidiëring*, Preadviezen voor de Belgische en Nederlandse Instituten voor Bestuurswetenschappen, 1952.

10) W. Drees en F. Th. Gubbi, *Overheidsuitgaven in theorie en praktijk*, Wolters Noordhoff, Groningen, 1968.

aan deze uit oogpunt van overheidsdoelstellingen op het gebied van de sport zo gunstig te noemen ontwikkeling heeft bijgedragen. Immers, zou de relatieve groei van het aantal sportbeoefenaren niet mede veroorzaakt kunnen zijn door b.v. de verkorting van de werktijd (waardoor mensen er gemakkelijker toe kunnen komen een deel van hun vrije tijd aan sport te besteden)?

De stijging van het aantal sportbeoefenaren is naar mijn mening nauwelijks het gevolg van het bestaan van betaald voetbal, maar moet in veel belangrijker mate aan het in Nederland gevoerde sportbeleid worden toegeschreven. De argumentatie hiervoor is de volgende. Het lijkt redelijk te veronderstellen, dat als het bestaan van betaald voetbal al stimulerend zou werken op de deelname aan de amateursport, dit voornamelijk op de deelname aan het amateurvoetbal zal zijn. Het is niet directaanneemelijk, dat iemand door het kijken naar een voetbalwedstrijd enthousiast voor de badminton-sport zal worden. Het sportbeleid in ons land richt zich op alle takken van amateursport, inclusief de amateurvoetbalsport. Bij een grote meerderheid van de sportbonden is sprake van een stijging van de ledenaantallen, ook in verhouding tot de groei van bevolking. Slechts bij enkele sportbonden, waaronder enigszins opvallend de Koninklijke Nederlandse Schaatsenrijders Bond, is het aantal leden (zelfs in absolute zin) gedaald. Gegeven het feit, dat voor een breed scala van sporten (van golf tot tafeltennis) sprake is van een relatieve stijging van de ledenaantallen, lijkt de conclusie gerechtvaardigd, dat deze ontwikkeling eerder een gevolg is van het gevoerde sportbeleid dan van het bestaan van betaald voetbal.

Werkgelegenheid

Bij het nu volgende ga ik uit van de nogal vergaande veronderstelling, dat als de overheid het betaalde voetbal niet tot een „merit good” zou bestempelen, en dus ook niet zou subsidiëren, het betaalde voetbal zou verdwijnen. „Berekend” kan worden, dat verdwijning van het betaalde voetbal zou leiden tot een verlies van ca. 950 arbeidsplaatsen. Hierbij is het begrip arbeidsplaats zodanig gedefinieerd, dat iemand die per week 40 uur ten dienste van zijn werkgever staat, één arbeidsplaats vervult. Het totaal van 950 arbeidsplaatsen is als volgt opgebouwd:

a. Werkgelegenheid van de spelers:	600
b. Werkgelegenheid van de trainers:	74
c. Werkgelegenheid van de staf:	256
d. Werkgelegenheid in de toeleveringsbedrijven:	20
	<u>950</u>

Zonder de indruk te willen wekken lichtvaardig over het werkloosheidsprobleem te denken, moet toch worden geconstateerd, dat de absolute omvang van de werkgelegenheid in het betaalde voetbal niet bijzonder groot te noemen is. Dit wordt nog versterkt door de kanttekeningen, die met betrekking tot de diverse groepen zijn te plaatsen.

Ad a. *Spelers*. Het betreft hier een groep werknemers, die na het bereiken van een bepaalde leeftijd toch al een ander beroep dan dat van betaald voetballer moet gaan uitoefenen. Iedere betaalde voetballer is zich hiervan bewust (zou zich dat in ieder geval moeten zijn). Bovendien geldt dat de overgrote meerderheid van hen al een andere (deel)betrekking heeft.

Ad b. *Trainers*. Gegeven het feit, dat een trainer van een club in het algemeen voor geen enkel ander beroep dan dat van trainer is opgeleid, zal het verdwijnen van de werkgelegenheid in het betaalde voetbal voor hen verhoudingsgewijs veel problemen met zich kunnen brengen. Dit wordt echter weer in belangrijke mate afgezwakt, omdat de meesten van hen met waarschijnlijk vrij geringe omscholingsmoeilijkheden functies binnen de onderwijs- en recreatieve sportwereld kunnen gaan bekleden. Dit geldt te meer, omdat een aantal trainers al een onderwijsbevoegdheid voor leraar lichamelijke opvoeding bezit.

Ad c. *Staf*. Tot de staf van een club behoort administratief, medisch (arts, masseur) en onderhoudstechnisch (terreinknechten) personeel. Werkloosheid zal voor hen verhoudingsgewijs weinig problemen met zich brengen. Het administratieve personeel b.v. is voor een reeks van functies geschikt.

Ad d. *Toeleveringsbedrijven*. Te denken valt aan drukkerijen, dag- en weekbladen en de horeca. Ook de in deze bedrijven optredende werkloosheid zal verhoudingsgewijs weinig problemen met zich brengen.

Zowel de kwantitatieve als de kwalitatieve werkgelegenheidsproblemen zijn gering te noemen. Overwegingen betreffende de werkgelegenheid zullen dan ook bij de overheidsbesluitvorming over het karakter van het goed „betaald voetbal” nauwelijks een rol spelen.

Plezier in het voetbal als gevolg van internationale successen

Het lijkt nauwelijks overdreven te stellen, dat (de kans op) internationale successen van afzonderlijke clubs (Ajax, Feijenoord, PSV) of van het nationale team (Wereldkampioenschappen 1974 in West-Duitsland en 1978 in Argentinië) het Nederlandse volk haast in vervoering kunnen brengen. Als „bewijs” voor deze stelling kunnen de kijkdichtheid- en waarderingscijfers van voetbalprogramma's worden aangevoerd (zie tabel 2).

Tabel 2. Kijkdichtheid- en waarderingscijfers per programma-categorie a)

	Seizoen 1972/1973			Seizoen 1973/1974		
	kijkdichtheid	waardering	aantal programma's	kijkdichtheid	waardering	aantal programma's
Godsdienst	4%	68	131	5%	69	65
Zware informatie	12%	70	341	9%	69	450
Actualiteiten	16%	72	246	26%	72	203
Jaarboek	40%	73	1.141	42%	73	1.084
Natuurfilm/reisreportage	17%	78	122	15%	77	83
Lichte informatie	16%	71	396	14%	70	281
Kleine zendgemachtigden	13%	62	124	14%	64	110
Totaal informatie	16%	71	2.501	15%	72	2.276
Kunstinformatie	8%	68	39	6%	68	43
Ernstige muziek	6%	73	126	7%	73	105
Moderne muziek	13%	66	17	9%	66	12
Totaal cultuur	8%	71	182	7%	72	160
Buitenlands tv-spel/film	22%	73	218	24%	73	208
Ned. tv-spel/film	19%	69	39	26%	69	45
Ned. tv-serie	41%	75	48	38%	74	101
Buitenlandse avonturenserie	24%	75	289	27%	74	311
Overige buitenlandse tv-serie	27%	74	401	27%	74	413
Totaal drama	25%	74	995	27%	74	1.078
Ned. lichte muziek	26%	72	207	23%	72	204
Ned. amusement/quiz	38%	74	284	30%	72	331
Ned. cabaret/satire	25%	69	43	37%	76	21
Binnenlands amusement	21%	71	78	16%	72	59
Totaal amusement	31%	73	612	26%	72	615
Sportrubric	27%	73	170	30%	73	140
Voetbalreportage	56%	72	16	58%	77	32
Overige sportprogramma's	12%	71	78	14%	72	37
Totaal sport	27%	73	264	32%	73	209
Kinderprogramma's	17%	68	732	14%	68	595
Tienerprogramma	24%	72	67	19%	71	84
Totaal jeugd	18%	68	799	16%	69	679
Totaal	21%	71	7.801	21%	71	7.467

Bron: NOS. *Kijken en luisteren 1972/1974*. 1975

a) Bovenstaande tabel geeft de gemiddelde kijkdichtheid- en waarderingscijfers van alle in het seizoen 1972/1973 en in het seizoen 1973/1974 uitgezonden programma's, onderscheiden naar diverse categorieën.

Uit tabel 1 blijkt, dat de kijkdichtheid- en waarderingscijfers van voetbalreportages op de televisie (aanmerkelijk) hoger liggen dan die van welke andere programmacategorie ook. Een kijkdichtheid van 1% betekent, dat ongeveer 100.000 personen van 12 jaar en ouder, die thuis televisie hebben, naar een bepaald programma hebben gekeken.

Aangezien het niet goed mogelijk is vertegenwoordigers in de diverse Europacup-tournooiën te hebben zonder achterliggende nationale competitie (dit geldt misschien nog sterker t.a.v. het nationale team), lijkt hier voor de overheid een (zeer) belangrijke overweging te kunnen liggen om het betaalde voetbal tot „merit good” te bestempelen.

Plezier in de nationale voetbalcompetitie: het „league standing effect”

Zojuist was sprake van de nationale competitie als noodzakelijke voorwaarde voor het kunnen behalen van internationale successen door Nederlandse voetbalvertegenwoordigers. Maar ook aan die nationale competitie op zich wordt door het Nederlandse volk veel plezier beleefd. Ook voor deze stelling zijn nauwelijks „bewijzen” aan te voeren. Toch lijkt ze ons juist, o.a. gezien de zeer grote aandacht die radio, televisie en schrijvende pers aan de competitiewedstrijden schenken. Verder is er het „gegeven” dat zeer grote groepen mensen, van willekeurig welke samenstelling, het houden van voor- en nabeschouwingen tot de geliefkoosde onderwerpen van gesprek rekenen. Naar mij lijkt kan het „league standing effect” — door Neale 11) omschreven als de opwinding over mogelijke kansen op verandering in de stand op de ranglijst — voor de overheid een belangrijke overweging vormen om het betaalde voetbal tot „merit good” te bestempelen.

Internationaal prestige

Het is bekend, dat m.n. Oostbloklanden veel waarde toekennen aan het behalen van internationale successen in allerlei takken van sport. Dit feit moet vooral worden geplaatst tegen de achtergrond van het streven van deze landen om in de westelijke wereld een zo gunstig mogelijk beeld van zich zelf te scheppen.

Hoewel het bijzonder moeilijk, zo niet onmogelijk, is om te bepalen of internationale successen van b.v. Ajax, Feyenoord, PSV of het Nederlandse elftal het prestige van Nederland in het buitenland hebben vergroot, kan wel worden geconstateerd, dat de Nederlandse topvoetballers vaak een grotere bekendheid genieten in het buitenland dan b.v. Nederlandse ministers. Maar zelfs al zou het prestige van Nederland vergroot zijn, dan nog kan volgens mij in alle redelijkheid niet worden volgehouden, dat Nederlandse bedrijven buitenlandse orders krijgen toegewezen uitsluitend of in belangrijke mate dank zij het feit dat Nederlanders zo goed kunnen voetballen. M.a.w., voor de overheid lijkt hier geen overweging te liggen om het betaalde voetbal het karakter van een „merit good” toe te kennen.

Overwegingen voor de lokale overheid

Een extern effect, dat vnl. lokale betekenis heeft, is het volgende: de aanwezigheid van een betalende club in een bepaalde stad zou de aantrekkelijkheid van die stad, o.a. als vestigingsplaats voor het bedrijfsleven, kunnen vergroten. Inderdaad is er een aantal gemeentebesturen, dat de lokale betalende club subsidieert op grond van de overweging, dat haar aanwezigheid de aantrekkelijkheid van de gemeente als vestigingsplaats voor het bedrijfsleven vergroot. Deze overweging wordt niet ondersteund door de resultaten van een tweetal door mij gehouden enquêtes. Uit beide enquêtes gehouden onder Kamers van Koophandel, die een gebied bestrijken, waarbinnen één of meer betalende clubs zijn gevestigd resp. onder bedrijven met meer dan 25 werknemers in dienst, die zich sinds augustus 1954 (de invoeringsdatum

van het betaalde voetbal in Nederland) in een gemeente hebben gevestigd waar eveneens een betalende club was en is gevestigd, kwam overduidelijk naar voren, dat bij het kiezen van een bepaalde gemeente als vestigingsplaats de aanwezigheid van een betalende voetbalclub in geen enkel opzicht een factor van zelfs maar enige betekenis was.

Een gemeentebestuur kan ook subsidiëren op grond van de overweging, dat een betalende club tot het sociaal-culturele voorzieningenpakket behoort, dat zij haar inwoners wenst aan te bieden.

In de in dit artikel gebruikte definitie van subsidie is sprake van bepaalde, door particuliere instellingen verrichte activiteiten op een door de overheid gewenst peil. Het lijkt redelijk te stellen, dat het uitspreken van een oordeel over deze „bepaalde activiteiten” veel beter kan worden voorbehouden aan de lokale dan aan de rijksoverheid. Het is vooral de laagste bestuurslaag, i.c. het gemeentebestuur, die inhoud moet en kan geven aan het „karakter” van een stad. Het element van vergroting van de aantrekkelijkheid als vestigingsplaats kan voor de overheid, m.n. voor de lokale, dan ook een overweging vormen om het betaalde voetbal tot „merit good” te bestempelen.

Subsidiëren, maar hoe?

In het voorgaande heb ik geconstateerd, dat het weliswaar mogelijk moet worden geacht de exploitatietekorten van het betaalde voetbal (aanzienlijk) te verkleinen, maar dat een volledige verdwijning hiervan waarschijnlijk tot de onmogelijkheden behoort. In samenhang met de bestempeling door de overheid van het betaalde voetbal tot „merit good” lijkt het redelijk het betaalde voetbal voor subsidiëring in aanmerking te laten komen. In mijn opvatting rust de „plicht” tot subsidiëren in ieder geval op de rijksoverheid en kan zij op de lokale overheid rusten.

Subsidiëring kan op verschillende wijzen plaatsvinden. De overheid kan b.v. jaarlijks een vast geldbedrag geven, maar zij kan er ook voor kiezen een bepaald percentage van het exploitatietekort voor haar rekening te nemen.

De exploitatietekorten worden in overwegende mate veroorzaakt door de loonbetalingen. Deze laatste zijn hoger dan de „transfer earnings”, m.a.w. zij bevatten een stuk „rent”. Ik ben ervan overtuigd, dat als de overheid zou besluiten „zomaar” een geldbedrag aan het betaalde voetbal te geven, dit uitsluitend ten gevolge zou hebben, dat de „rent” in de loonbetalingen zou toenemen, zodat het betaalde voetbal ook na ontvangst van de overheidssubsidie nog met exploitatietekorten zou worden geconfronteerd.

Een andere belangrijke „veroorzaker” van de exploitatietekorten is de nauwelijks in benedenwaartse richting bij te stellen omvang van de huisvestingskosten. Ik zou er dan ook sterk de voorkeur aan geven, als de overheid de verplichting op zich zou nemen te zorgen voor de infrastructuur (= stadion+speelveld+trainingsaccommodatie) van het betaalde voetbal. De vorm, waarin dit zou kunnen worden gegoten is die van doeluitkeringen van de rijks- aan de lokale overheid. Naar mijn mening scheidt de overheid op deze wijze een voldoende voorwaarde om te komen tot een sluitende exploitatie. Iedere andere vorm van subsidieverlening draagt het gevaar in zich dat, populair gezegd, geld wordt gegooid in een bodemloze put. Ook de Stuurgroep Betaald Voetbal stelt zich op dit standpunt.

Mocht deze vorm van subsidieverlening niet voldoende blijken te zijn, m.a.w. mocht het betaalde voetbal met exploitatietekorten geconfronteerd blijven, dan is geen andere conclusie mogelijk, dat er voor het betaalde voetbal in Nederland onvoldoende „markt” bestaat.

A.M. Mulder

11) Walter C. Neale, The peculiar economics of professional sports, *The Quarterly Journal of Economics*, februari 1964.

Het reisverkeer in de nationale economie

DR. M. C. TIDEMAN

Uitgaven voor reisverkeer nemen een belangrijke plaats in in de nationale consumptie en ook op de betalingsbalans voor het dienstenverkeer. De ontvangsten uit reisverkeer van buitenlanders in Nederland houden echter geen gelijke tred met de bestedingen van Nederlanders in het buitenland. Dr. M. C. Tideman van het Adviesbureau Tideman voor toerisme en horeca te Voorschoten, en tevens docent aan de Hogere Hotelschool in Scheveningen, licht dit aan de hand van cijfers toe en gaat in op enkele mogelijke oorzaken van deze ontwikkeling.

Reisverkeer

Onder reisverkeer wordt verstaan het geheel van verschijnselen die worden veroorzaakt door de verplaatsing van personen, ongeacht het doel en de tijdsduur van de reis. Dit betekent dat zowel het reizen voor beroepsuitoefening als voor genoegen, voor studie zowel als voor gezondheid tot het reisverkeer wordt gerekend. En wat de tijdsduur betreft: uit statistische overwegingen ten einde de omvang van althans het reisverkeer voor genoegen te meten, houdt het Centraal Bureau voor de Statistiek een minimum tijdsduur aan van twee uur buitenshuis en worden in de hotelstatistiek gasten die langer dan twee maanden in hetzelfde hotel logeren als vaste gasten beschouwd en niet meer tot het reisverkeer gerekend.

Het bovenstaande houdt in dat in de nationale economie drie categorieën reizigers van invloed zijn:

- de reizigers voor genoegen in het binnenland; deze uitgaven vallen onder de particuliere consumptie;
- de reizigers voor beroepsuitoefening in binnen- of buitenland; deze uitgaven vallen onder de onderlinge leveringen van bedrijven;
- de reizigers die in het buitenland geld uitgeven; deze uitgaven komen voor op de betalingsbalans.

Over deze laatste categorie bestaat de meeste informatie; over de tweede de minste. Achtereenvolgens zal nu aandacht worden geschonken aan de betekenis van deze drie soorten reisverkeer voor de nationale economie.

Reisverkeer in de consumptie

Onderzoek naar de economische betekenis van het reisverkeer is nog steeds van zeer beperkte omvang en diepgang. Het proefschrift van schrijver dezes 1) handelt nadrukkelijk slechts over het grensoverschrijdende reisverkeer; zijn volgende boeken 2) 3) bleven beperkt tot het reisverkeer voor genoegen, al komt met name in de laatste studie ook het reisver-

keer voor beroepsuitoefening alsmede het betalingsbalansaspect aan de orde.

Sedert een jaar of tien krijgt het reisverkeer ook aandacht van het Nederlands Research Instituut voor Toerisme en Recreatie in Breda, dat van het Ministerie van Economische Zaken een subsidie van f. 400.000 per jaar ontvangt voor fundamenteel onderzoek met betrekking tot het toerisme.

In de publikatie *Recreatie en economie* 3) worden voor 1973 de volgende uitgaven voor recreatie van Nederlanders in eigen land genoemd:

- f. 1.242,4 mln. tijdens vakantie;
- f. 1.685,7 mln. tijdens korte verblijven 4);
- f. 4.303,5 mln. tijdens dagtochten;
- f. 2.130,0 mln. voor en na de reis 5);
- f. 9.361,6 mln.

Het totale bedrag komt neer op bijna f. 700 per inwoner, ruim tien procent van de nationale consumptie van gezinshuishoudingen. Als daarbij de f. 2.855 mln. gevoegd wordt die Nederlanders volgens genoemde studie in dat jaar in het buitenland voor recreatie uitgaven, dan bedroegen de totale bestedingen van Nederlanders voor recreatie in 1973 ruim f. 12,2 mrd., bijna 13,5% van de toenmalige particuliere consumptie.

Voor 1976 werden de bestedingen van Nederlanders voor recreatie in eigen land becijferd op f. 12.176 mln. 6). Als daarbij de ruim f. 4,5 mrd. wordt gevoegd die door Nederlanders voor recreatie over de grens zijn besteed, komen wij op f. 16,75 mrd., 12,3% van de nationale particuliere consumptie in dat jaar en ruim f. 1.200 per inwoner (de in Nederland woonachtige buitenlanders vallen buiten het recreatieonderzoek).

Ofschoon het procentuele aandeel van 1973-1976 iets is teruggelopen omdat de bestedingen voor recreatie in eigen land minder sterk zijn gestegen dan de nationale consumptie, illustreert niettemin het aandeel van de recreatie-uitgaven in de

1) M. C. Tideman, *De economische betekenis van het vreemdelingenverkeer voor Nederland*, 1960.

2) M. C. Tideman, *De economische betekenis van de openluchtrecreatie voor Nederland*, studie ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de Stichting Recreatie, Den Haag, 1968.

3) M. C. Tideman, *Recreatie en economie*, uitgave Stichting Recreatie, 's-Gravenhage, 1975.

4) Het CBS spreekt van een „kort verblijf”, wanneer men voor recreatieve doeleinden 1, 2 of 3 overnachtingen achtereen buitenshuis vertoeft. Een langer verblijf (4 of meer overnachtingen) wordt overal in Europa als „vakantie” betiteld.

5) Vrijetijds-kleding, foto, film, boten, caravans, tweede woningen, tenten en andere aan recreatie toe te rekenen aanschaf van goederen.

6) Bron: *De economische betekenis van het toerisme voor Nederland*, brochure van het Nationaal Bureau voor Toerisme; berekeningen van het Adviesbureau Tideman voor Toerisme en Horeca te Voorschoten, 1977.

Tabel 1. Het reisverkeer op de nationale dienstenbalans, 1962, 1973, 1977

	1962	1973	1977		1962	1973	1977		1962	1973	1977
	in mrd. gld.				in mrd. gld.				Saldo		
1. dienstenuitvoer	5,50	15,40	21,8	diensteninvoer	2,97	9,40	14,4		+ 2,53	+ 6,0	+ 7,4
2. reisverkeer	0,81	2,68	2,72	reisverkeer	0,65	3,28	6,02		+ 0,16	- 0,60	- 3,3
3. 2 in % van 1	14,7	17,4	12,4	2 in % van 1	21,9	34,9	41,9				

particuliere consumptie welke grote plaats dit deel van de dienstverlening voor de bevolking is gaan innemen. Dat daarbij in die drie jaren het gedeelte van de bestedingen dat in eigen land wordt gedaan is teruggelopen van 76,6 naar 72,8% is een verontrustend aspect, vooral voor de werkgelegenheid in de recreatiesector. Deze is in de laatste drie jaren dan ook teruggelopen van 170.000 naar 158.000 manjaren, vooral door een sterk verbeterde arbeidsproductiviteit. De ontwikkeling is des te verontrustender, omdat de relatief teruggelopen bestedingen voor recreatie van landgenoten in eigen land geenszins wordt gecompenseerd door toenemende bestedingen van buitenlanders hier.

Reisverkeer op de betalingsbalans

Het reisverkeer vormt een steeds belangrijker bestanddeel van onze nationale dienstenbalans. Bestedingen van buitenlandse reizigers in ons land komen slechts tot stand bij een dienstverlening hier te lande en behoren aldus tot de dienstenuitvoer. Omgekeerd vragen Nederlandse reizigers in het buitenland om een dienstverlening van buitenlandse bedrijven (diensteninvoer).

In tabel 1 trekt de forse verhoging van het aandeel van het reisverkeer in de diensteninvoer de aandacht (verdubbeling in vijftien jaar; de laatste vier jaar een stijging van 35 naar 42%), maar daarnaast ook de daling met eenderde deel van de bijdrage van het reisverkeer in onze nationale dienstenuitvoer. De negatieve bijdrage aan de nationale dienstenbalans wordt in tabel 2 voor de laatste acht jaar geïllustreerd.

Tabel 2. Betalingsbalans van het reisverkeer voor Nederland, 1969-1977.

	Ontvangsten (in mln. gld.)		Consumptieprijsindex	Reisuitgaven (in mln. gld.)
	in geld	in volume		
1969	1.236	1.236	100	1.930
1970	1.552	1.492	104	2.191
1971	2.063	1.826	113	2.570
1972	2.396	1.964	122	2.806
1973	2.687	2.036	132	3.285
1974	2.742	1.878	146	3.618
1975	2.802	1.740	161	4.214
1976	2.807	1.590	176	5.240
1977	2.724	1.449	188	6.016

Bron: De Nederlandsche Bank.

Oorzaken gestegen bestedingen Nederlanders

Eerder in dit artikel werden de uitgaven voor recreatie van de Nederlandse bevolking voor 1973 gesteld op f. 12,2 mrd., ca. f. 925 per landgenoot. Drie jaar later was dit bedrag bijna éénderde hoger (f. 1.200). Een opvallende stijging in een periode waarin het reële vrij beschikbare inkomen van de modale werknemer met niet meer dan 7% is toegenomen.

Er werd reeds op gewezen dat de sterk gestegen bestedingen voor het recreatieve reisverkeer overwegend werden veroorzaakt door bestedingen van landgenoten in het buitenland. In de in voetnoot 3 genoemde studie wordt aangetoond dat de reisuittgaven van Nederlanders in het buitenland voor 1973 voor niet minder dan 87% aan recreatie mogen worden toegeschreven en slechts voor 13% aan zakenreizen; dit in aanzien-

lijke tegenstelling tot de bestedingen van buitenlandse reizigers in ons land, voor wie dit laatste percentage in 1973 op 36 wordt gesteld.

De veronderstelling lijkt gerechtvaardigd dat in 1976 wel 90% van de reisuittgaven van Nederlanders in het buitenland aan recreatie mag worden toegerekend, gelet op het feit dat het bedrag dat aan zakenreizen wordt uitgegeven qua volume veel minder snel stijgt. In de periode 1973-1976 zijn dan de reisuittgaven van landgenoten in het buitenland met bijna tweederde toegenomen.

De vraag naar de oorzaak van deze explosieve ontwikkeling wordt o.i. wel eens erg gemakkelijk afgedaan met „dooddoeners” als klimaat en duarte. Wat het eerste betreft willen wij erop wijzen dat in de beschouwde periode 1973-1976 twee uitzonderlijk fraaie zomers voorkwamen, terwijl bovendien ons klimaat gemiddeld niet ongunstiger is dan elders in Noord-, West- en zelfs Midden-Europa. Wat betreft de prijsontwikkeling mag de aandacht erop worden gevestigd dat in deze periode in Europa slechts Zwitserland en de Duitse Bondsrepubliek een geringere prijsstijging hebben gekend.

De vinger wordt nog wel eens beschuldigend gericht op de Nederlandse horecabedrijven die „duur en slecht” zouden zijn. Op het tweede adjectief komen wij in onze slotparagraaf terug en wat de duarte betreft: sedert 1969 is het consumptieprijspeil met 88% gestegen, maar dat van de horeca slechts met 75%.

In de prijsstijging schuilt geen rechtvaardiging voor de voorkeurstrek van Nederlandse recreanten over de grens. Ook de „harde” gulden kan maar ten dele als argument worden aangevoerd, want 49% van de reisuittgaven vindt plaats in landen met een even harde munt (de Duitse Bondsrepubliek, België, Zwitserland, Oostenrijk). Wel ligt hierin natuurlijk een belangrijke oorzaak van de snel gegroeide belangstelling van Nederlandse reizigers voor Groot-Brittannië en Noord-Amerika.

Belangrijk is dat wij altijd een uitermate reislustig volkje zijn geweest. Vorig jaar nog werd in dit blad 7) aangetoond dat de vakantiemarkt in Nederland na die van Zweden en Zwitserland relatief de grootste van Europa is: het aantal vakanties op 100 landgenoten bedroeg vorig in ons land ruim 100 tegenover ca. 200 in Zweden en 155 in Zwitserland, maar slechts 62 in België, 66 bij de oosterburen, en rond 83 zowel in Groot-Brittannië als Frankrijk.

Verklarende variabelen voor de grote Nederlandse vakantiemarkt zijn niet zozeer de hoogte van inkomen (dat is in alle genoemde landen op Groot-Brittannië na niet minder dan bij ons), maar de urbanisatiegraad (bevolkingsdichtheid), het opleidingsniveau en de caravandichtheid. Wellicht heeft ook ons stelsel van sociale zekerheid invloed, waardoor de Nederlandse uitkeringsgerechtigden meer dan hun „collega's” in andere Europese landen tot reizen voor genoegen in staat zijn.

Oorzaken gedaalde bestedingen buitenlanders

In tabel 2 werd reeds naar voren gebracht dat de ontvangsten uit het reisverkeer van buitenlanders zich zeer ongunstig ontwikkelen: 1977 lag slechts 1% boven het niveau van 1973,

7) M. C. Tideman, Het Europese vakantiepatroon, *ESB*, 14 september 1977.

hetgeen — de stijging van het algemene consumptieprijspeil 8) in aanmerking nemende — een reële daling met ruim 28% betekent. Ook hiervoor wordt dikwijls de dure gulden als reden genoemd. Tabel 3 toont de kwetsbaarheid van deze redenering aan:

Tabel 3. De stijging van de ontvangsten van buitenlandse reizigers in landen met harde valuta's, 1973-1977

Nederland	115
Zwitserland	141
BLEU	158
Oostenrijk	169
West-Duitsland	172

Bron: OECD, Parijs; basisgetallen in U.S. dollars, hetgeen het indexcijfer voor Zwitserland extra nadelig beïnvloedt.

Daar tweederde deel van de ontvangsten m.b.t. het reisverkeer volgens de valuta-uitsplitsing van De Nederlandse Bank afkomstig is uit de bovenstaande vier landen, verliest deze „overmachtsoorzaak” veel aan kracht en geldt zij alleen voor de Angelsaksische landen en Frankrijk.

Belangrijk in de analyse naar de oorzaken van genoemde daling — zelfs in waardebedragen dus — is de vaststelling dat het aantal verblijfsdagen van buitenlandse reizigers in ons land niet afneemt. Voor het omvangrijke dagbezoek — dat in 1973 voor bijna de helft in de ontvangsten bijdroegmeest 1973 voor bijna de helft in de ontvangsten bijdroeg — is dat moeilijker te meten dan voor de meeste logiesvormen, maar met name in de kwalitatief belangrijke hotellerie (hoogste gemiddelde dagbesteding) was in 1977 het aantal geregistreerde overnachtingen van buitenlanders hoger dan in 1973 (3,1%). Dit duidt op een gedaalde gemiddelde dagbesteding, zo niet absoluut dan in elk geval in constante prijzen. Deze veronderstelling vindt een bevestiging in de ontwikkeling van de feitelijk betaalde logiesprijs voor tours die gedurende de jaren 1973-1977 door een wanverhouding m.b.t. de vraag naar en het aanbod van hotelkamers sterk is afgebrokkeld en dikwijls tot de helft van het nominale tarief daalde.

Een CBS-onderzoek 9) toont aan dat 34% van de Nederlandse vakantiegangers in 1972 veel tot zeer veel „lekker gaat eten” en dat slechts 24% dat nooit deed. Wij hebben sterk de indruk dat in recente jaren deze percentages nog sterker zijn gaan divergeren, mede omdat er versneld tot een buitenlandse vakantie wordt overgegaan, waar „lekker eten” in het algemeen veel goedkoper kan geschieden dan in ons land.

De relatief gedaalde gemiddelde dagbesteding kan ook zijn veroorzaakt door een afnemende waardering van het „reisprodukt Nederland”. De sterk gestegen arbeidskosten, die in de horecabedrijven ongeveer de helft van de omzet opeisen, dwingen vele ondernemers tot een versterkt streven naar arbeidsproductiviteit, hetgeen vermindering van persoonlijke service ten gevolge kan hebben. Maar daarnaast spelen de mentaliteitswijzigingen in het arbeidsklimaat o.i. een belangrijke rol: in brede kringen wordt ervaren dat de in de jaren zeventig aanzienlijk verbeterde arbeidsvoorwaarden geenszins hebben geleid tot een evenredige verbetering van de geleverde arbeidsprestatie, soms zelfs het tegendeel! Wezenlijk dienstbetoon is geen eenvoudige zaak.

Omgekeerd heeft dit verschijnsel natuurlijk een remmende invloed op de bestedingen van buitenlanders in ons land. Voor ons heeft zich het laatste jaar in toenemende mate de vraag opgedrongen of dit laatste verschijnsel niet de voorname oorzaak is voor de daling van onze ontvangsten uit het reisverkeer van buitenlanders.

8) Uiteraard stemt deze prijsindex niet overeen met die welke zou moeten worden gehanteerd voor het pakket dat buitenlanders in ons land aanschaffen; gedacht behoeft slechts te worden aan bestedingen in horecabedrijven die in de nationale consumptieprijsindex een gewicht van ca. 3% hebben en in het reisverkeer voor 40% meetellen. Het berekenen van een prijsindex voor het pakket dat buitenlanders hier te lande kopen, moet dan wel naar zeer vele soorten reizigers afzonderlijk geschieden (zakelieden, logerende recreanten en dagbezoekers), hetgeen wel mogelijk is, maar ons thans hier te ver voert.
9) CBS, Statistische onderzoeken M2, *Vakantiestijlen 1972, 1977*.

Vacatures

Functie: Blz.:

ESB van 16 augustus

Econoom tevens waarnemend afdelingschef voor de afdeling Grondzaken van de Dienst Stadsontwikkelingen en Volkshuisvesting te Groningen	822
Econoom ten behoeve van de afdeling Economisch onderzoek en statistiek van de FME te Zoetermeer	830
Jonge academici of HBO-ers in de financieel-economische richting voor functies in de kredietensector van de NMB	834
Buitengewoon hoogleraar marktkunde (m/v) aan de Economische Faculteit van de VU te Amsterdam	835
Stafmedewerkers (m/v) voor het Ministerie van Financiën t.b.v. het Directoraat-Generaal van de Rijksbegroting, Secretariaat van de Commissie voor de Ontwikkeling van Beleidsanalyse	836
Wetenschappelijke medewerkers voor het Centraal Planbureau (m/v)	836
Beleidsmedewerker voor het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen t.b.v. de Directie Arbeidsvoorwaardenbeleid, afdeling Analyses	836
Chef sectie statistiek voor de afdeling Fondsenbeheer, Administratie en Statistiek van de Sociale Verzekeringsraad	II
Medewerkers voor het Ministerie van Economische Zaken (m/v) t.b.v. het Directoraat-Generaal voor Prijzen, Ordening en Regionaal Beleid	III

Functie: Blz.:

Econoom voor research op breed terrein bij de afdeling Financiële Zaken van Philips in Eindhoven	III
Econoom bij de Universiteits Bibliotheek van de Erasmus Universiteit Rotterdam	IV

ESB van 23 augustus

Buitengewoon lector in de bedrijfskunde (i.h.b. technologische aspecten van de bedrijfskunde) voor de Rijksuniversiteit Groningen	850
Administrateur voor het energiebedrijf van de gemeente Voorburg	860
Regionale planner voor DHV Raadgevend Ingenieursbureau BV te Amersfoort	II
Econoom van 30 à 35 jaar met enige bedrijfservaring voor de functie van wetenschappelijk medewerker bij het bedrijf voor de groothandel in bloemkwekerijproducten	III
Medewerker regionaal-sociaal-economisch beleid (m/v) voor de Provincie Noord-Brabant	IV
Medewerker arbeidsmarkt-vraagstukken (m/v) voor de Provincie Noord-Brabant	IV

De kwaliteit van de voorspellingen van het Centraal Planbureau

Een analyse van de verschillen tussen voorwaardelijke voorspellingen en realisaties 1953-1975

H. C. ELTE
R. F. HOCHHEIMER
W. KUIPERS
C. L. WORMS*

In het afgelopen jaar zijn zowel de modellen die het Centraal Planbureau gebruikt bij het maken van voorspellingen en „spoorboekjes”, als de kwaliteit van de voorspellingen zelf uitvoerig onderwerp van discussie geweest. Het eerste aspect wordt hier buiten beschouwing gelaten. In dit artikel gaat de aandacht uitsluitend uit naar de kwaliteit van de voorspellingen van het CPB. Na de twee publikaties die het bureau daarover zelf het licht heeft doen zien 1) was het, afgezien van enige incidentele discussie, een tijdlang stil rondom de analyse van ramingen en realisaties. Met de publikaties van Bomhoff en Kooyman c.s. 2) ontstond er opnieuw aandacht voor deze problematiek. De wijze waarop deze discussie werd gevoerd vinden wij echter teleurstellend 3). In dit artikel wordt daarom een poging ondernomen om tot enige „klimaatsverbetering” op het gebied van de beoordeling van de voorspellingen van het CPB te komen.

1. Uitgangspunten

Het object van onderzoek wordt in dit artikel gevormd door de kwaliteit van de voorspellingen van het Centraal Planbureau (CPB) over de jaren 1953-1975, zoals jaarlijks gepubliceerd in de Centraal Economische Plannen (CEP). Dit betekent dat dus niet, zoals bij Bomhoff en Kooyman c.s., de kwaliteit van de *modelvoorspellingen* ter discussie staat. De voorspellingen in het CEP zijn nl. niet pure modeluitkomsten van de endogene variabelen bij gegeven waarden van de exogene en vertraagde endogene variabelen. Zoals bekend worden de modeluitkomsten op hun plausibiliteit beoordeeld en vergeleken met niet-modelmatige, al dan niet gekwantificeerde, informatie 4). Een onderzoek naar de kwaliteit van de voorspellingen van het CPB is dus een onderzoek naar de kundigheden van de aldaar werkende voorspellers, die mede van een macro-economisch model gebruik maken.

Voorts is het van belang vast te stellen dat de voorspellingen in het CEP een *voorwaardelijk* karakter hebben, d.w.z. ze zijn gebaseerd op een aantal veronderstellingen m.b.t. het economisch beleid en met betrekking tot datgene wat zich buiten de Nederlandse economie afspeelt.

Naast een beoordeling van de voorspelkwaliteit van het CPB over de gehele periode 1953-1975 is tevens aandacht geschonken aan de voorspelfouten en de ontwikkeling daarbinnen en tussen een drietal subperiodes, nl. 1953-1962, 1963-1970 en 1971-1975. De afbakening 5) van deze drie periodes kan globaal worden gemotiveerd op grond van:

- wijzigingen in de economische structuur;
- wijzigingen in het economisch beleid;
- wijzigingen in het gebruikte macro-economische model.

Deze wijzigingen staan overigens niet noodzakelijkerwijs met elkaar in causaal verband.

Ad a. Wijzigingen in de economische structuur

De jaren vijftig kenmerkten zich door relatieve kapitaalschaarste, d.w.z. de potentiële werkgelegenheid bleef achter bij het potentiële arbeidsaanbod. Hierdoor was er sprake van een beperkte productiegroei. Verder was het inflatietempo relatief matig. In de jaren zestig waren productie- en prijsstijgingen sterker, terwijl de werkloosheid geringer was en de relatieve kapitaalschaarste plaats had gemaakt voor een situatie waarin arbeid relatief schaars was. De jaren zeventig laten opnieuw een vertraging in de groeivoet van de productie zien, alsmede een hogere werkloosheid en een relatieve schaarste aan kapitaal, maar ook een hoger inflatietempo.

Ad b. Wijzigingen in het economisch beleid

Hoewel ten dele verband houdende met wijzigingen in de economische situatie, valt er binnen de onderscheiden perioden eveneens een wijziging in het economisch beleid waar te nemen. Aanvankelijk is de invloed van de overheid relatief sterk, zoals tot uiting komt in de industrialisatiepolitiek, het woningbouwbeleid en het loonbeleid.

Sedert het begin van de jaren zestig is er van een duidelijke liberalisatie sprake en beperkt de overheid zich vooral tot

---

* Dit artikel vormt een beknopte weergave van een onderzoek dat de auteurs als doctoraalstudenten in de economie hebben verricht in het kader van een werkcollege Macro-economie aan de Universiteit van Amsterdam. Zij zijn Prof. Dr. W. Driehuis en Drs. K.B.T. Thio erkentelijk voor hun kritische begeleiding bij het onderzoek en bij het schrijven van het artikel. Vanzelfsprekend dragen alleen de auteurs verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit artikel. Zie voor een uitvoerige beschrijving het Research Memorandum no. 7808, Economische Faculteit Universiteit van Amsterdam.

1) CPB, *Monografie nr. 4*, 's-Gravenhage, 1955 en CPB, *Monografie nr. 10*, 's-Gravenhage, 1965.

2) E.J. Bomhoff en J. Ooms. Een naïef monetair model voor de Nederlandse economie, *ESB*, 23 juni 1976, en Het Grecon-model 77-B nader bekeken, *ESB*, 29 juni 1977; M.A. Kooyman, B. Bos, R.H. Ketellapper en W. Voorhoeve, Het Grecon Model 77-A voor de Nederlandse economie, *ESB*, 30 maart 1977.

3) Zie ook W. Driehuis, Macro-economische voorspellingen en bedrijfsprognoses. Lezing voor de Accountantsdag op 12 mei 1977 te Rotterdam. *NIVRA-geschrift nr. 19*, Kluwer, Deventer, 1977.

4) Zie C.A. van der Beld in: 25 jaar Centraal Planbureau, CPB *Monografie nr. 12*, Den Haag, 1970 en W. Driehuis, Diagnose en prognose van de conjunctuur t.b.v. overheid en bedrijfsleven, *Kwartalbericht Amrobank*, juni 1973, blz. 5-19.

5) Zie voor een nadere uitwerking van de eerste twee genoemde aspecten: P. de Wolff en W. Driehuis, *Post war economic developments in the Netherlands, with special reference to inflation*, Brookings conference on stabilization policy, Rome, mei/juni 1977, hfst. 1; en S.K. Kuipers, *Over structurele en conjuncturele ontwikkelingen binnen de Nederlandse economie sinds de Eerste Wereldoorlog*, Openbare les, 15 maart 1977, Groningen.

globale toepassing van budgettaire en monetaire instrumenten. Na 1970 zien we geleidelijk aan de invloed van de overheid op het economisch gebeuren weer toenemen. Loon- en prijsmaatregelen, sterkere steun aan het bedrijfsleven, maatregelen op het gebied van milieu en grondstoffen e.d. markeren deze jaren.

Ad c. Wijzigingen in het gebruikte macro-economische model

Hoewel niet scherp overeenkomend met de gehanteerde tijdsindeling kan worden gesteld dat er globaal genomen ook sprake is van wijzigingen in het macro-economische model, het z.g. jaarmodel, dat bij het vervaardigen van de voorspellingen wordt gebruikt. Aanvankelijk wordt een tamelijk eenvoudig statisch model gehanteerd, dat regelmatig wordt verfijnd en gedynamiseerd om in de versie 1963-D 6) een vorm te vinden die een aantal jaren het paradigma wordt van de Nederlandse econometriebeoefening. In 1971 wordt het model 1969-C 7) in gebruik genomen, dat dienst doet tot aan het einde van de hier beschouwde periode.

Alvorens uiteen te zetten m.b.t. welke economische grootheden en op welke wijze het onderzoek is uitgevoerd, wijzen wij erop dat niet is gepoogd eventuele verschillen in de voorspelkwaliteit per subperiode te verklaren uit de zojuist genoemde factoren. Op zich zelf is dit een interessant onderzoek dat evenwel buiten de opzet van dit artikel valt.

2. Variabelen en beoordelingsmaatstaven

Macro-economische voorspellingen vervullen een belangrijke rol bij het uitstippelen van het economische beleid 8). Daarbij staan de z.g., *doelvariabelen* centraal. Te zamen met de *irrelevante variabelen* behoren deze doelvariabelen tot de *endogenen*, d.w.z. hun waarde wordt binnen het model bepaald. De *exogene variabelen* worden buiten het model om geraamd. Zij zijn te onderscheiden in de door de overheid te

hanteren *instrumenten* en in van buitenaf op de economie inwerkende, *externe variabelen*.

Moeilijkheden werden ondervonden bij het kwalificeren van de consumptie en investeringen van de overheid. Deze bestedingen werden door het CPB soms in *volumetermen*, soms in *waardetermen* als instrumentvariabelen in de kerngegevens opgevoerd. Vanwege het feit dat in een groot aantal jaren van de beschouwde periode het *volume* van deze bestedingscategorieën als *exogeen* werd opgevat, zijn deze variabelen in het onderzoek onder de instrumenten opgenomen. M.b.v. de jaarlijkse *Centraal Economische Plannen* was het mogelijk om voor 22 variabelen cijfermateriaal te verzamelen over de periode 1953-1975. Deze 22 variabelen zijn te vinden in tabel 1, gerangschikt naar:

- doelvariabelen (nrs. 1 t/m 4);
- instrumentvariabelen (nrs. 5 t/m 6);
- externe variabelen (nrs. 9 t/m 11);
- irrelevante variabelen (nrs. 12 t/m 22).

In de volgende paragrafen worden de voorspelprestaties m.b.t. deze variabelen met behulp van de volgende maatstaven beoordeeld:

- a. de ongelijkheidscoëfficiënt en de gemiddelde voorspellingsfout:
  1. per variabele en variabelengroep over elke subperiode;
  2. per variabele en variabelengroep over de gehele periode;
  3. per Centraal Economisch Plan;
- b. maatstaven ter beoordeling van de richting van de voorspelling (omslag, acceleratie, deceleratie en stabiliteit).

Ten slotte (paragraaf 8) gaan wij na in hoeverre er een verband bestaat tussen de richting van de voorspellingen en de

6) Zie P.J. Verdoorn, The short-term model of the Central Planning Bureau and its forecasting performance (1953-1963), in: *Macro-economic models for planning and policymaking*, United Nations, 1967, blz. 35 e.v.

7) Zie Bijlage bij het *Centraal Economisch Plan 1971*.

8) Zie bijvoorbeeld J. Tinbergen, *On the theory of economic policy*, Amsterdam, 1970.

Tabel 1. Ongelijkheidsmaatstaven bij normering per subperiode 11)

	$\bar{U}_i$			$\bar{V}_i - \bar{R}_i$				$(\bar{V}_i - \bar{R}_i) / S_{R_i}$		
	1953-1962	1963-1970	1971-1975	1953-1962	1963-1970	1971-1975	totale periode	1953-1962	1963-1970	1971-1975
Doelvariabelen	0.63	0.83	0.60							
1. Werkloosheid	0.51	0.51	0.29	0.22	-0.01	-0.20	0.05	-0.33	-0.02	-0.22
2. Investerings door bedrijven	0.78	0.66	0.61	-6.37	-2.95	2.56	-3.16	-0.44	-0.31	0.38
3. Consumptieprijspeil	0.46	0.18	0.18	-0.98	-0.25	-1.00	-0.73	-0.37	-0.05	-0.11
4. Saldo lopende rekening	0.71	1.43	0.98	0.30	0.32	-1.38	-0.06	0.10	0.34	-0.73
Instrumentvariabelen	1.89	1.23	0.94							
5. Volume materiële overheidsconsumptie	0.27	0.58	0.52	-0.63	-2.34	-1.96	-1.83	-0.10	-0.31	-0.28
6. Volume overheidsinvesteringen	0.80	0.80	1.27	-4.60	-0.73	6.34	-1.03	-0.22	-0.08	0.94
7. Volume investeringen in woningen	1.22	0.58	0.83	1.96	-3.40	-4.26	-1.25	0.17	-0.24	-0.42
8. Liquiditeitsquote	3.48	2.18	1.01	6.50	5.10	0.10	3.39	3.48	1.68	0.02
Externe variabelen	0.57	0.49	0.37							
9. Invoerprijspeil	0.58	0.53	0.31	-0.05	-0.49	-3.66	-0.99	-0.01	-0.17	-0.23
10. Wereldinvoer (herwogen)	0.61	0.40	0.26	-3.22	-2.45	-0.96	-2.46	-0.37	-0.24	-0.13
11. Coëfficiënt uitvoerprijspeil	0.53	0.53	0.51	-0.14	-0.51	-3.06	-0.91	-0.05	-0.19	-0.31
Irrelevante variabelen	0.59	0.47	0.54							
12. Loonsom per werknemer	0.24	0.27	0.09	-1.04	-2.30	-1.14	-1.63	-0.14	-0.20	-0.08
13. Productievolumen (bedrijven)	0.44	0.39	0.38	-1.90	-1.43	-0.24	-1.37	-0.31	-0.22	-0.06
14. Werkgelegenheid (bedrijven)	0.18	0.34	0.54	-0.07	0.04	0.36	0.06	-0.04	0.03	0.41
15. Volume particuliere consumptie	0.37	0.38	0.27	-1.12	-1.91	0.64	-1.01	-0.20	-0.29	0.19
16. Volume goederenuitvoer	0.57	0.39	0.43	-3.30	-2.48	-1.58	-2.64	-0.34	-0.21	-0.16
17. Volume goedereninvoer	0.42	0.43	0.49	-2.54	-3.59	0.38	-2.27	-0.19	-0.31	0.06
18. Voorraadvoering	1.10	0.82	1.21	-0.44	0.04	1.26	0.10	-0.21	0.03	0.77
19. Investeringsprijzen	0.72	0.33	0.28	-1.38	-0.86	-0.72	-1.03	-0.35	-0.18	-0.08
20. Uitvoerprijspeil	0.58	0.64	0.37	0.33	0.51	-2.74	-0.63	0.10	0.26	-0.21
21. Reëel nationaal inkomen	0.70	0.48	0.68	-1.89	-1.78	0.64	-1.30	-0.29	-0.28	0.16
22. Arbeidsproductiviteit	0.61	0.40	0.41	-1.66	-1.20	-0.52	-1.23	-0.36	-0.23	-0.12
Totaal	0.97	0.74	0.63							

stand van de conjunctuur. In paragraaf 9 worden de onderzoeksresultaten samengevat en geëvalueerd.

Het is gebruikelijk om de kwaliteit van voorspellingen te beoordelen m.b.v. de bovengenoemde ongelijkheidscoëfficiënten 9). Zoals in de appendix wordt uiteengezet is het voor vergelijking van de ongelijkheidscoëfficiënten van de diverse variabelen (groepen) noodzakelijk tot normering over te gaan. De wijze van normering is echter niet eenduidig bepaald. In het onderhavige onderzoek geschiedde dit op twee manieren: *per subperiode* en *over de totale periode*.

Bij toepassing van de eerste methode wordt meer gewicht toegekend aan de hoogte der realisaties *in elke periode*. Indien namelijk bij de berekening van de ongelijkheidscoëfficiënt niet de gemiddelde realisatie over de betreffende subperiode, maar die over de *gehele periode* wordt betrokken, dan hebben relatief zeer hoge of lage waarden in een bepaalde subperiode minder invloed op de hoogte van de ongelijkheidscoëfficiënten in die periode 10). Normering per subperiode doet dan ook meer recht aan de hierboven genoemde verschillen in economische omstandigheden tussen de drie subperiodes.

3. Normering per subperiode

De belangrijke groep der doelvariabelen vertoont in de middelste periode zijn hoogste ongelijkheidscoëfficiënt, hetgeen veroorzaakt wordt door het misschatten van het saldo op echter niet op voor alle afzonderlijke variabelen en variabelengroepen.

De belangrijkste groep der doelvariabelen vertoont in de middelste periode zijn hoogste ongelijkheidscoëfficiënt, hetgeen veroorzaakt wordt door het misschatten van het saldo op de lopende rekening (nr. 4). Werd het niveau van de werkloosheid (nr. 1) tot 1965 bijna voortdurend overschat, na dat jaar wordt deze variabele vrijwel steeds onderschat. De voorspelfouten in het consumptieprijspeil (nr. 3) zijn, zeker in de laatste twee perioden, klein. Toch wordt in 16 van de 23 jaren deze variabele onderschat, waarbij de gemiddelde procentuele

onderschatting in de eerste en derde periode even groot is.

Al daalt bij de instrumentvariabelen de ongelijkheidscoëfficiënt in de loop der tijd, toch vertoont deze groep een zeer onregelmatig beeld. Heel goed zowel als heel slecht voorspelde jaren kunnen hier worden geconstateerd. De ontwikkeling van de variabelen nrs. 5 en 6 wordt door de overheid zelf gecontroleerd, terwijl de overheid d.m.v. het vergunningenbeleid op het verloop van de woningbouw (nr. 7) een doorslaggevende invloed kan uitoefenen. De mutaties in deze laatste variabele werden in de eerste subperiode gemiddeld overschat, in de andere subperiodes gemiddeld onderschat. Deels als gevolg van uit het buitenland komende monetaire impulsen, deels als gevolg van ad hoc monetair beleid en van onvoorzienere liquiditeitscreatie door de particuliere sector bleek het ramen van het verloop van de liquiditeitsquote (nr. 8) uiterst moeilijk 12): liefst 7 omslagfouten op 13 waarnemingen. Bovendien is deze variabele — afgaande op de hoogte van de ongelijkheidscoëfficiënten — de slechtst voorspelde van alle behandelde variabelen. De externe variabelen zijn vrij goed en worden steeds beter voorspeld. Ondanks grote schommelingen van de beide prijsvariabelen, invoerprijspeil (nr. 9) en concurrerend uitvoerprijspeil (nr. 11), in de laatste subperiode was de ongelijkheidscoëfficiënt lager dan in de vorige perioden. Bij alle drie variabelen is echter wel een sterke neiging tot onderschatting van de mutaties waar te nemen. De wereldhandel (nr. 10) vertoont bovendien een groot aantal onderschattingen van niveau.

De irrelevante variabelen worden als geheel redelijk voorspeld. Per variabele lopen de ongelijkheidscoëfficiënten ech-

9) Zie appendix bij dit artikel.

10) Verderop in dit artikel zal hiervan een illustratie worden gegeven.

11) Zie voor een verklaring van de ongelijkheidscoëfficiënten de appendix.

12) Het CPB neemt de „voorspelling” van de liquiditeitsquote van De Nederlandsche Bank over.

Tabel 2. *Ongelijkheidsmaatstaven bij normering over 1953-1975 11)*

	$\bar{U}_i$				$(\bar{V}_i - \bar{R}_i) / S_{R_i}$			
	1953-1962	1963-1970	1971-1975	totale periode	1953-1962	1963-1970	1971-1975	totale periode
Doelvariabelen	0.75	0.44	0.51	0.60				
1. Werkloosheid	0.52	0.34	0.40	0.44	0.34	-0.02	-0.31	0.08
2. Investerings door bedrijven	0.99	0.54	0.35	0.74	-0.55	-0.26	0.22	-0.27
3. Consumptieprijspeil	0.23	0.16	0.30	0.22	-0.18	-0.05	-0.18	-0.13
4. Saldo lopende rekening	0.96	0.58	0.82	0.82	0.13	0.14	-0.60	-0.03
Instrumentvariabelen	1.08	0.88	0.88	0.98				
5. Volume materiële overheidsconsumptie	0.24	0.61	0.51	0.51	-0.09	-0.33	-0.27	-0.26
6. Volume overheidsinvesteringen	1.12	0.47	0.56	0.83	-0.30	-0.05	0.42	-0.07
7. Volume investeringen in woningen	1.16	0.67	0.68	0.92	0.16	-0.28	-0.35	-0.10
8. Liquiditeitsquote	1.42	1.44	1.43	1.43	1.41	1.11	0.02	0.74
Externe variabelen	0.41	0.33	0.67	0.46				
9. Invoerprijspeil	0.30	0.19	0.61	0.37	-0.01	-0.06	0.44	-0.12
10. Wereldinvoer (herwogen)	0.58	0.45	0.22	0.48	-0.36	-0.27	-0.11	-0.27
11. Concurrerend uitvoerprijspeil	0.27	0.28	0.96	0.51	-0.03	-0.10	-0.59	-0.18
Irrelevante variabelen	0.60	0.41	0.51	0.52				
12. Loonsom per werknemer	0.15	0.27	0.11	0.21	-0.09	-0.20	-0.10	-0.14
13. Productievolume (bedrijven)	0.45	0.43	0.27	0.41	-0.32	-0.24	-0.04	-0.23
14. Werkgelegenheid (bedrijven)	0.22	0.31	0.36	0.29	-0.05	0.03	0.27	0.05
15. Volume particuliere consumptie	0.37	0.45	0.16	0.37	-0.20	-0.35	0.12	-0.18
16. Volume goederenuitvoer	0.54	0.43	0.41	0.48	-0.31	-0.24	-0.15	-0.25
17. Volume goedereninvoer	0.49	0.43	0.29	0.43	-0.22	-0.31	0.03	-0.20
18. Voorraadvorming	1.32	0.59	1.15	1.08	-0.26	0.02	0.73	0.06
19. Investeringsprijs	0.49	0.27	0.44	0.41	-0.24	-0.15	-0.13	-0.18
20. Uitvoerprijspeil	0.29	0.19	0.74	0.41	0.05	0.08	-0.41	-0.10
21. Reël nationaal inkomen	0.76	0.51	0.44	0.62	-0.31	-0.30	0.11	-0.22
22. Arbeidsproductiviteit	0.59	0.44	0.37	0.49	-0.34	-0.25	-0.11	-0.25
Totaal	0.72	0.52	0.62	0.64				

ter sterk uiteen: is de loonsom per werknemer (nr. 12) in de derde subperiode de best voorspelde uit het gehele onderzoek, de voorraadvorming (nr. 18) vertoont in twee subperioden ongelijkheidscoëfficiënten boven de één. Het productievolume (nr. 13), het consumptievolume (nr. 15), het in- en uitvoervolume (nrs. 17 en 16), het reëel nationaal inkomen (nr. 21) en de arbeidsproductiviteit (nr. 22) worden over de gehele periode van 23 jaar sterk onderschat.

Ten slotte zij opgemerkt dat 3% van alle voorspelde mutaties in het onderzoek exact juist voorspeld bleek te zijn.

4. Alternatieve normering

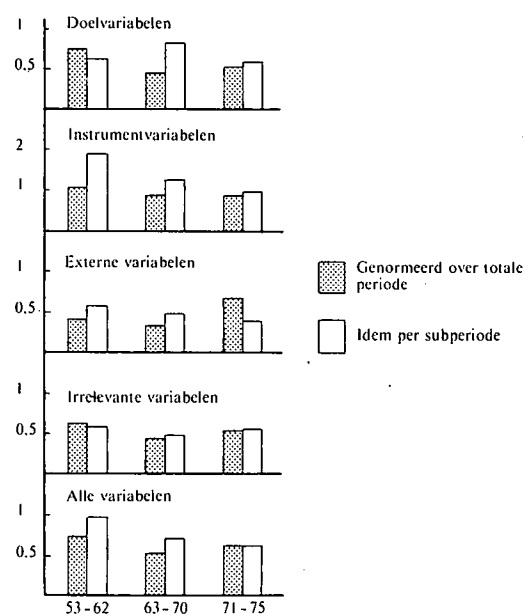
Zoals hierboven reeds vermeld, zijn tevens ongelijkheidscoëfficiënten berekend door te normeren over de totale periode (tabel 2). De verschillen in de grootte der ongelijkheidscoëfficiënten bij toepassing van de twee normeringsmethoden komen naar voren in nevenstaande diagrammen (figuur 1). Bij normering over de gehele periode blijkt voor alle variabelengroepen en het totaal der variabelen in de tweede subperiode de ongelijkheidscoëfficiënt lager te zijn dan bij normering per subperiode. De eerste subperiode geeft bij totale normering hogere coëfficiënten voor doel- en irrelevante variabelen doch lagere coëfficiënten voor instrument- en externe variabelen alsook voor alle variabelen samen. Bij totale normering verslechtert de coëfficiënt van de externe variabelen. De invloed van de hoge waarden der realisaties uit 1974 (nawerking van de sterke stijging der grondstofprijzen, in het bijzonder die van aardolie) wordt nu genivelleerd door lagere realisaties uit andere subperioden.

Normering per subperiode liet zien dat m.b.t. het totaal der variabelen van een continue verbetering van periode op periode in de kwaliteit van de voorspellingen sprake was. Bij normering over de gehele periode treedt na een daling in de tweede weer een stijging van de ongelijkheidscoëfficiënten op in de derde periode. Overigens leidt alternatieve normering bij de meeste variabelen niet tot wezenlijke verschillen in de genormeerde gemiddelde voorspelfouten.

5. Ongelijkheidscoëfficiënten per Centraal Economisch Plan

Aan de hierboven besproken resultaten ligt vanzelfsprekend een berekening van ongelijkheidscoëfficiënten per jaar ten grondslag. Deze zijn per variabelengroep weergegeven in figuur 2 en tabellen 3 en 4, waarmee een illustratie wordt gegeven van de verschillen in invloed van de realisaties op de hoogte van een ongelijkheidscoëfficiënt bij de twee wijzen van normeren.

Figuur 1. Ongelijkheidscoëfficiënten op basis van beide normeringsmethoden

6. Omslagpunten, acceleraties, deceleraties, stabiliteit

Uit bovenstaand onderzoek komt geen voldoende informatie naar voren om een oordeel te kunnen vellen over de mate waarin de richting van de variabelen in de tijd juist is voorzien. Van den Beld 13) merkt op dat accuratesse van de voorspellingen op dit punt in het bijzonder van belang is wanneer de economische beleidsmaatregelen meer berusten op voorspelling van tendenties dan van exacte getallen.

De beoordeling van de voorspelkwaliteit van het CPB is daarom in deze paragraaf niet gericht op het kwantitatieve verschil tussen geraamde en gerealiseerde mutaties, maar op het aantal malen dat een voorspelde richting door de realisatie werd bevestigd 14).

Een omslagpunt (OP) heeft betrekking op een verandering in het teken van de mutatie in een grootheid. Een acceleratie (A) is de toename van een positieve mutatie, dan wel een minder sterke negatieve mutatie t.o.v. het voorgaande jaar.

13) CPB, *Monografie nr. 10*, 1965, blz. 18.

14) Tevens is een analyse verricht van het aantal malen dat een bepaalde realisatie inderdaad was voorspeld. In dit artikel wordt slechts gesproken over het aantal malen dat een voorspelling werd gerealiseerd.

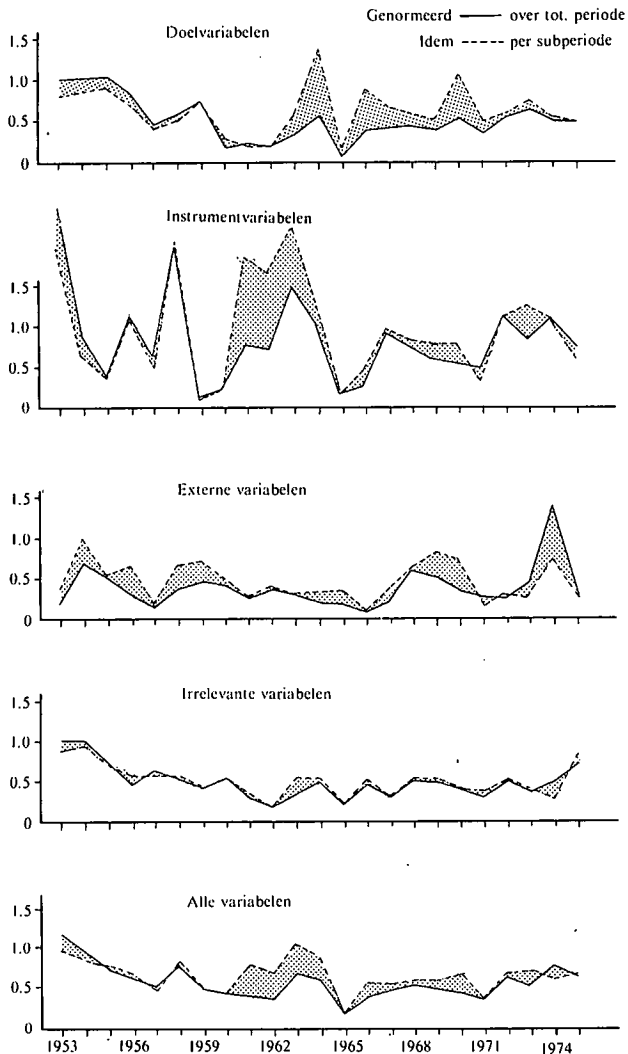
Tabel 3. Ongelijkheidscoëfficiënten per CEP (per variabelengroep en totaal; genormeerd over de afzonderlijke subperioden)

	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Doelvariabelen	0.83	0.88	0.91	0.70	0.42	0.51	0.77	0.30	0.21	0.21	0.61	1.43	0.11	0.90	0.70	0.59	0.53	1.10	0.51	0.64	0.76	0.55	0.49
Instrumentvariabelen	1.97	0.64	0.37	1.17	0.49	2.09	0.12	0.24	1.86	1.66	2.24	1.27	0.21	0.46	0.98	0.85	0.78	0.81	0.33	1.12	1.26	1.07	0.61
Externe variabelen	0.38	1.00	0.56	0.64	0.20	0.65	0.70	0.49	0.28	0.39	0.32	0.33	0.33	0.10	0.35	0.60	0.78	0.70	0.14	0.27	0.24	0.72	0.20
Irrelevante variabelen	0.88	0.93	0.74	0.57	0.57	0.58	0.42	0.55	0.35	0.19	0.54	0.54	0.23	0.52	0.33	0.51	0.55	0.41	0.38	0.57	0.43	0.29	0.86
Totaal	1.00	0.90	0.72	0.69	0.50	0.88	0.53	0.47	0.84	0.74	1.07	0.91	0.23	0.57	0.58	0.61	0.63	0.70	0.38	0.69	0.70	0.61	0.70

Tabel 4. Ongelijkheidscoëfficiënten per CEP (per variabelengroep en totaal; genormeerd over 1953-1975)

	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Doelvariabelen	1.01	1.05	1.08	0.87	0.47	0.60	0.83	0.37	0.25	0.21	0.36	0.60	0.05	0.40	0.41	0.46	0.40	0.58	0.36	0.56	0.64	0.48	0.47
Instrumentvariabelen	2.48	0.87	0.40	1.11	0.65	1.99	0.14	0.24	0.78	0.72	1.48	0.92	0.16	0.27	0.91	0.75	0.60	0.55	0.31	1.13	0.85	1.09	0.75
Externe variabelen	0.20	0.73	0.50	0.34	0.13	0.37	0.40	0.92	0.23	0.35	0.27	0.18	0.17	0.05	0.19	0.57	0.50	0.33	0.25	0.23	0.42	1.37	0.29
Irrelevante variabelen	1.00	1.01	0.72	0.45	0.63	0.51	0.42	0.52	0.30	0.18	0.33	0.48	0.21	0.46	0.29	0.51	0.49	0.39	0.36	0.51	0.37	0.50	0.73
Totaal	1.19	0.96	0.76	0.64	0.55	0.82	0.51	0.45	0.42	0.37	0.70	0.59	0.18	0.39	0.48	0.56	0.50	0.45	0.34	0.66	0.55	0.80	0.65

Figuur 2. Ongelijkheidscoëfficiënten per jaar per variabelengroep

Een deceleratie (D) is een tegenovergestelde ontwikkeling. Stabiliteit (St) betreft een constante mutatie.

Het aantal malen dat over het totaal der variabelen per periode een OP, A, D of St terecht werd voorzien is in tabel 5 uitgedrukt in een percentage van het totaal aantal keren dat in de betrokken periode een dergelijke ontwikkeling werd voorspeld.

Tabel 5. Aantal malen dat een voorspelde ontwikkeling werd gerealiseerd (naar periode; procenten)

	OP	A	D	St	Gemiddeld a)
1953-1962	66,7	76,6	62,5	0	67,2
1963-1970	61,5	76,5	57,6	20	62,6
1971-1975	58,6	84,6	60,0	--	65,4
Gemiddeld b)	63,2	78,0	59,9	12,5	

a) Berekend als percentage van het absolute aantal juiste voorspellingen t.o.v. het totale aantal voorspellingen per periode.

b) Deze gemiddelden betreffen het procentuele aandeel van het respectieve totale aantal juiste OP-, A-, D- of St-voorspellingen in de gehele periode 1953-1975 in het respectieve totale aantal voorspelde OP, A, D, en St in deze periode.

Deze percentages laten zien dat het CPB relatief steeds minder vaak omslagpunten juist is gaan voorspellen. De relatieve frequentie waarmee acceleraties zowel als deceleraties in de variabelen juist werden voorspeld nam daarentegen van de tweede op de derde periode toe.

De gemiddelden die *horizontaal* zijn berekend tonen dat, op het gebied van het voorspellen van OP, A, D en St te zamen, de CPB-prestatie sinds 1963 gemiddeld is verbeterd. Zij was evenwel in de periode 1953-1962 vooralsnog het best.

De gemiddelden die *verticaal* zijn berekend, en die dus betrekking hebben op de gehele periode, geven weer dat met de hoogste frequentie *acceleraties* in de variabelen juist zijn geprognosticeerd. De op één na beste prestatie is geleverd op het vlak van de *omslagpunten* die in ruim 63% van de gevallen terecht zijn voorspeld.

Voor de verschillende *variabelengroepen* zijn, voor de gehele periode 1953-1975, op dezelfde wijze de percentages berekend die zijn opgenomen in tabel 6.

Tabel 6. Aantal malen dat een voorspelde ontwikkeling werd gerealiseerd (naar variabelengroep; procenten) a)

	OP	A	D	St	Gemiddeld
Doelvariabelen	59,3	65,6	48,4	0	57,1
Instrumentvariabelen	54,5	75	48	100	57,2
Externe variabelen	90,9	77,3	70	0	72,5
Irrelevante variabelen	65,7	85,7	62,3	0	69,0

a) De verticaal berekende gemiddelden kunnen hier achterwege blijven, omdat deze gelijk zijn aan de verticale gemiddelden in tabel 5.

Hieruit kan ten slotte nog worden berekend dat 65% van het totale aantal voorspellingen (van omslagpunten, acceleraties, deceleraties en stabilisaties) in de periode 1953-1975 door de gerealiseerde ontwikkelingen werd bevestigd.

7. Nadere analyse van onder- en overschattingen

Bekijken we voor de totale periode 1953-1975 de gemiddelde voorspellingsfouten (tabel 1), dan valt de grote mate van over- of onderschatting van niveau 15) op bij de instrumentvariabelen en het

- volume bruto investeringen door bedrijven in vaste activa (nr. 2);
- volume wereldinvoer (nr. 10) en het
- volume goederen in- en uitvoer (nrs. 17 en 16):

Zeer lage over- of onderschatting, eveneens voor de totale periode, vertonen de variabelen:

- werkloosheid (nr. 1);
- saldo lopende rekening (nr. 4);
- werkgelegenheid in bedrijven (nr. 14);
- voorraadvorming (nr. 18).

Op grond van de gemiddelde voorspellingsfouten kan niet worden gesteld dat er tussen de drie subperiodes een duidelijke en eenduidige ontwikkeling in de mate van onder- en overschatting is te bespeuren.

Bij normering van de gemiddelde voorspellingsfouten over de subperiodes blijkt (tabel 1) dat in de eerste twee periodes deze fout hoge waarden vertoont voor de liquiditeitsquote (nr. 8) en in de derde periode voor het saldo lopende rekening (nr. 4), volume overheidsinvesteringen (nr. 6) en voorraadvorming (nr. 18). Een eenduidige ontwikkeling tussen de drie subperiodes valt opnieuw niet te constateren.

Uit tabel 2 blijkt dat voor de totale periode de liquiditeitsquote (nr. 8) een grote overschatting vertoont. De mate van overschatting van de voorraadvorming (nr. 18) in de derde periode springt eveneens in het oog.

Tabel 7 toont het aantal onder- en overschattingen van *mutatie* 16) en het aantal omslagfouten in procenten van het

15) Het verschil tussen bijvoorbeeld een overschatting van mutatie en een overschatting van niveau kan als volgt worden geïllustreerd: bij een voorspelling van -8% en een realisatie van -6% is sprake van een overschatting van mutatie, doch van een onderschatting van niveau (b.v. niveau van 100 naar 92, gerealiseerd van 100 naar 94).

16) Een overeenkomstige, hier niet te bespreken, analyse is eveneens verricht voor onder- en overschattingen van *niveau*.

Tabel 7. Frequentie van de onder- en overschattingen van mutatie en de omslagfouten (in procenten van het aantal waarnemingen per periode)

	Omslagfouten				Overschatting				Onderschatting			
	1953-62	1963-70	1971-75	totale periode	1953-62	1963-70	1971-75	totale periode	1953-62	1963-70	1971-75	totale periode
Doelvariabelen	54	40	68	52	21	37	16	25	25	23	16	23
Instrumentvariabelen	38	44	47	44	31	28	16	25	31	28	37	31
Externe variabelen	53	73	87	67	30	18	7	21	17	9	7	12
Irrelevante variabelen	62	71	55	64	29	23	28	27	9	6	17	10
Totaal	58	61	61	60	27	26	21	25	15	13	18	15

aantal waarnemingen per variabelengroep per periode. Nam het CPB zelf in 1965 nog een afnemende tendentie tot *onderschatting* van veranderingen waar 17), thans is zo'n tendentie waar te nemen in de *overschattingen*. Ten slotte nam het aantal omslagfouten bij de externe en doelvariabelen voortdurend af.

8. De invloed van de conjunctuur en van de externe variabelen nader bezien

Het CPB heeft zelf wel eens verondersteld dat de voorspelfouten enig conjunctuurpatroon laten zien (18). Getracht is deze veronderstelling m.b.v. regressie-analyse globaal te onderzoeken over de periode 1953-1975. Eveneens is nagegaan in welke mate fouten in het voorspellen van twee belangrijke externe variabelen — het invoerprijspeil (nr. 9) en de wereldhandel (nr. 10) — hebben geleid tot voorspellingsfouten in de doelvariabelen van het economisch beleid. Een dergelijke enkelvoudige analyse is verricht om de gevoeligheid van modeluitkomsten na te gaan voor voorspelfouten m.b.t. de ontwikkelingen die van buitenaf op de zeer open Nederlandse economie inwerken. Het economisch proces in ons land is grotendeels afhankelijk van prijs- en volumebewegingen in het buitenland. Hiervan uitgaande is een verband tussen de voorspelfouten in de externe variabelen en die in de endogene variabelen — in dit geval doelvariabelen — a priori een aannemelijkheid.

Hieronder is eerst het resultaat weergegeven van het onderzoek naar de aanwezigheid van een conjunctuurpatroon in de voorspelfouten van het CPB. Onderzocht is daarbij slechts het verband tussen de gerealiseerde mutaties in het produktievolumen van bedrijven (y), welke mutaties hier als proxy zijn genomen voor het conjunctuurverloop en daarmee dus de verklarende variabele vormen en de absolute voorspelfout in het produktievolumen van bedrijven ($y^* - y$).

Het volgende verband werd gevonden:

$$y^* - y = 1.40 - 0.53y \quad R^2 = 0,563 \\ (0,615) (0,10) \quad DW = 1,62$$

Het negatieve teken van de regressiecoëfficiënt, die zeer significant is, impliceert dat bij een (versnelling in het) opgaand conjunctuurverloop — i.c. een toename van de groei van het produktievolumen van bedrijven — de overschatting afneemt, resp. de onderschatting toeneemt. Omgekeerd neemt bij een teruggang van de conjunctuur, zodanig dat $y < 0$, de overschatting toe, resp. de onderschatting af. Kennelijk wordt in de ramingen wat te voorzichtig ingespeeld op conjuncturele hausses, terwijl de mate van teruggang van de conjunctuur optimistisch wordt ingeschat.

In de tijdreeks van de mutaties (y) in het produktievolumen van bedrijven blijkt, indien grafisch uitgebeeld, inderdaad een conjunctuurbeweging te kunnen worden waargenomen. Uit het teken en de grootte van de regressiecoëfficiënt in bovenstaande vergelijking kan nu worden afgeleid dat ($y^* - y$), indien in hetzelfde assenstelsel als y afgezet, een anti-cyclische ontwikkeling zal laten zien, waarvan de amplitude evenwel geringer is. Het verband tussen y en ($y^* - y$) is empirisch

redelijk sterk. Circa 60% van de variatie in ($y^* - y$) kan worden verklaard uit de variatie in y .

Het blijkt dat van enig *conjunctuurpatroon* in de voorspelfouten ($y^* - y$) kan worden gesproken, zodanig dat bij een conjuncturele opgang in y het verschil ($y^* - y$) daalt en v.v.

Vervolgens zijn in tabel 8 de uitkomsten weergegeven van de regressies van de voorspelfouten in ieder van de twee genoemde externe variabelen op elk van de vier doelvariabelen. Hierbij hebben de endogenen $w^* - w$, $i^* - i$, $p_c^* - p_c$ en $E_L^* - E_L$ betrekking op het verschil tussen de voorspelde en gerealiseerde mutaties in resp. het werkloosheidspercentage, de bedrijfsinvesteringen, het consumptieprijspeil en het saldo lopende rekening van de betalingsbalans. De exogene $p_m^* - p_m$ en $m_w^* - m_w$ betreffen de voorspelfouten van het invoerprijspeil en de wereldhandel.

Tabel 8. Regressieresultaten m.b.t. het verband tussen voorspelfouten in de externe en in de doelvariabelen in de periode 1953-1975

Doelvariabelen	Externe variabelen		constante term	R ²
	$p_m^* - p_m$	$m_w^* - m_w$		
1. $w^* - w$	0.031 (0,004)		0.016 (0,061)	0.10
2. $w^* - w$		-0.037 (0,003)	-0.043 (0,060)	0.21
3. $i^* - i$	1.255 (0,133)		-4.560 (1,653)	0.20
4. $i^* - i$		1.092 (0,087)	-0.568 (1,809)	0.24
5. $p_c^* - p_c$	0.123 (0,015)		-0.858 (0,212)	0.13
6. $p_c^* - p_c$		-0.098 (0,012)	-0.971 (0,245)	0.12
7. $E_L^* - E_L$	-0.285 (0,027)		0.253 (0,390)	0.19
8. $E_L^* - E_L$		-0.063 (0,023)	-0.200 (0,481)	0.01

Het algemeen beeld dat uit het bovenstaande naar voren komt is dat voorspelfouten in de wereldhandel en in het invoerprijspeil — indien deze fouten als enige verklarende variabele worden opgenomen — weinig of geen verklaring bieden voor het foutief voorspellen, i.c. het onder- of overschatten van de vier doelvariabelen.

De correlatiecoëfficiënten zijn laag tot zeer laag. De standaarddeviaties van de regressiecoëfficiënten zijn redelijk. Ten slotte kan men op intuïtieve gronden moeite hebben met het teken der coëfficiënten van de onafhankelijke variabelen in de vergelijkingen 3 en 8. Met vergelijkingen 5 en 6 behoort vergelijking 3 tot de drie relaties, waarvan de standaarddeviatie van zowel regressiecoëfficiënt als constante term aanvaardbaar is.

17) CPB, *Monografie nr. 10*, 1965, blz. 51.

18) Voorspelling en realisatie, CPB, *Monografie nr. 10*, Den Haag, 1965, hoofdstuk 8, blz. 51.

9. Evaluatie

In bovenstaand onderzoek is gepoogd de kwaliteit van de voorspellingen van het CPB over de periode 1953-1975 te beoordelen aan de hand van verschillende maatstaven (19). De resultaten vormen geen basis om zonder meer aan te sluiten bij de ernstige kritiek die met name in 1977 op de kwaliteit van de CPB-voorspellingen is uitgeoefend (20).

Zoals reeds vermeld bestaat er een verband tussen de economische vooruitzichten, zoals deze door het CPB worden gepresenteerd, en de door de regering in de voorspelperiode te nemen beleidsmaatregelen. Ervan uitgaande dat het economisch beleid bepaalde waarden van de doelvariabelen nastreeft, is het van belang de invloed van dat beleid te bepalen op de uiteindelijke realisaties. Een uitspraak over de oorzaken die geleid hebben tot mischattingen in de onderzoekperiode en over het al of niet mislukken van het beleid vereist echter een diepgaander studie naar de achtergronden van de beleidsvorming, alsmede naar de theoretische opbouw van de succesieve CPB-modellen. Op dit laatste punt verschilt onze studie dan ook met name van die van Bomhoff c.s. die hun kritiek inderdaad meer richten op de theoretische specificaties (21).

Bij beide wijzen van normeren lopen de voorspelresultaten per variabele sterk uiteen. In het algemeen tonen de instrumentvariabelen de hoogste ongelijkheidscoëfficiënten en zijn de externe variabelen over de gehele periode de best geschatte.

Uitgezonderd de doel- en irrelevante variabelen blijkt bij *normering per subperiode* het voorspelresultaat in de derde subperiode het best. De kwaliteit van de voorspellingen is *bij totale normering* evenwel in de tweede periode het hoogst. De oorzaak van dit verschil is in het artikel uiteengezet.

Zowel qua niveau als qua mutatie heeft het aantal *onderschattingen* de overhand bij de voorspellingen van het CPB. Op grond van de — al of niet genormeerde — voorspellingsfout kan er echter geen duidelijke ontwikkeling in de mate van onderschatting worden geconstateerd.

Het CPB heeft in de perioden na 1963 met een toenemende (relatieve) frequentie zowel acceleraties als deceleraties prognosticeerd die door de realiteit werden bevestigd. De voorspelprestatie op het vlak van de omslagpunten was het best bij de externe variabelen.

Regressieresultaten wezen ten slotte uit dat, hoewel op dit punt geen sterk verband kon worden gevonden, in de voorspelfouten m.b.t. het produktievolume van bedrijven wellicht een — invers met het conjunctuurverloop samenhangende — ontwikkeling kan worden bespeurd. Daarnaast werd, in tegenstelling tot wat men zou kunnen verwachten, geen verband geconstateerd tussen de voorspelfouten in de wereldhandel en invoerprijzen enerzijds en die in de vier doelvariabelen anderzijds.

Rekening houdende met het feit dat zich in de tweede subperiode (1963-1970) geen opzienbarende grote schommelingen in de economische ontwikkeling van Nederland voordeden, moet, het geheel der resultaten overziend, worden geconcludeerd dat zich na het begin der jaren zestig geen verbetering of verslechtering van betekenis in de voorspelprestaties van het CPB heeft afgetekend.

Bij normering per subperiode, aan welke methodiek, zoals uiteengezet, meer gewicht wordt toegekend, kan het oordeel over het CPB echter positiever luiden dan bij normering over de gehele periode.

H.C. Elte
R.F. Hochheimer
W. Kuipers
C.L. Worms

Appendix

Als kwantitatieve maatstaf voor de juistheid van de voorspelling van de mutatie in een variabele i in jaar t ten opzichte van jaar $t-1$ kan gebruik worden gemaakt van de *voorspellingsfout*: $u_{i,t} = V_{i,t} - R_{i,t}$

waarbij $V_{i,t}$ en $R_{i,t}$ procentuele mutaties t.o.v. jaar $t-1$ zijn, resp. betrekking hebbend op voorspellingen (V) en realisaties (R).

Om eenheid van meting te krijgen wordt de voorspellingsfout van een variabele i „genormeerd” met de *middelbare waarde* van de realisaties van die variabele:

$$S_{R_i} = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{t=1}^n R_{i,t}^2}$$

zodat de *genormeerde voorspellingsfout* van een variabele i in jaar t luidt:

$$u'_{i,t} = \frac{u_{i,t}}{S_{R_i}}$$

De kwaliteit van de voorspellingen over een aantal jaren n wordt weergegeven door de *ongelijkheidscoëfficiënt*:

$$u'_i = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{t=1}^n (u'_{i,t})^2}$$

Deze coëfficiënt is voor alle 22 variabelen berekend, waarbij in tabel 1 voor de onderscheiden subperioden is genormeerd en in tabel 2 over het totaal der 23 jaren.

Voorts staan in de vier middenkolommen van tabel 1 de *gemiddelde voorspellingsfouten*: $\bar{V}_i - \bar{R}_i$ die aangeven of niveaus gemiddeld worden over- of onderschat. Het rechterdeel van tabellen 1 en 2 toont de *genormeerde gemiddelde voorspellingsfout*, waarbij S_{R_i} eveneens is berekend over de subperioden, resp. de totale periode.¹

Tabellen 3 en 4 laten voor elke variabelengroep en voor het totaal der variabelen de *ongelijkheidscoëfficiënten per jaar*

$$u'_t = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (u'_{i,t})^2}$$

zien, waarbij m het aantal variabelen is waarover de coëfficiënt wordt berekend.

Per variabelengroep en voor alle variabelen te zamen is in de tabellen 1 en 2 tevens een *ongelijkheidscoëfficiënt per periode* berekend:

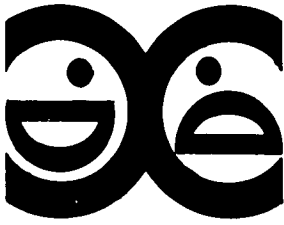
$$u' = \sqrt{\frac{1}{mn} \sum_{i=1}^m \sum_{t=1}^n (u'_{i,t})^2}$$

19) Een onderdeel van het onderzoek dat in dit artikel eveneens niet is besproken betreft de analyse aan de hand van de zogenaamde ongelijkheidsproporties.

20) Zo blijkt dat, indien bovenstaande resultaten m.b.t. de ongelijkheidscoëfficiënten over de tweede subperiode 1963-1970 worden vergeleken met de resultaten, die voor de periode 1962-1971 werden gevonden door Bomhoff c.s., Kooyman c.s. en Bemer en Van Miltenburg, deze critici (veel) negatiever oordelen over de voorspelprestatie van het CPB m.b.t. de bedrijfsinvesteringen, de consumptieprijzen en vooral de werkgelegenheid. Het tegenovergestelde gaat op t.a.v. het consumptievolume, de investeringsprijzen en de lonen. Vooral de gunstiger beoordeling in dit artikel van de werkgelegenheidsvoorspellingen in de genoemde periode is opmerkelijk te noemen. Zie E.J. Bomhoff en J. Ooms. Het Grecon-model 77-B nader bekeken, *ESB*, 29 juni 1977.

21) In het kader van het onderhavige onderzoek is, wat betreft de opeenvolging van de verschillende door het CPB gebruikte modellen, wel getracht de voorspelprestaties te onderzoeken over subperioden, die — zij het globaal — samenvielen met de perioden waarin deze modellen voor prognoses zijn aangewend (zie het Research Memorandum). De op basis van dit criterium gekozen perioden werden door ons daarna steeds met een jaar verschoven. Uit de resultaten hiervan kwam naar voren dat veranderingen in de lengte der subperioden met een of meer jaren weinig invloed hebben op de hoogte der ongelijkheidscoëfficiënten.

Met ESB een beter economisch-politiek inzicht

Jeugdwerkloosheid en onderwijsbeleid

DRS. W. A. ARTS
D. BROUWER

De positie die jongeren innemen op de arbeidsmarkt is nogal gevoelig voor invloeden van de conjunctuur. Waren tegen het eind van de jaren zestig de jeugdigen nog ondervertegenwoordigd in het werklozenbestand, in de jaren daarna — onder sterk verslechterende economische omstandigheden — sloeg die ondervertegenwoordiging om in oververtegenwoordiging. Hoe hoger, het aantal werklozen, des te hoger ook het percentage daarvan dat uit jeugdigen bestond (zie tabel 1).

Ook de belangstelling voor het probleem van de jeugdwerkloosheid lijkt nogal gevoelig te zijn voor conjuncturele invloeden. Het grote aantal schoolverlaters dat zich ieder jaar weer rond deze tijd, met een geringe kans op succes, bij de gewestelijke arbeidsbureaus laat inschrijven, heeft een piek in het percentage jeugdige werklozen tot gevolg. De in tabel 1 aangegeven cijfers zijn, vergeleken met de jaargemiddelden, dan ook wat overtrokken. Maar deze cijfers hebben wel tot gevolg dat er op dat moment ook een piek in de publieke belangstelling voor het probleem van de jeugdwerkloosheid ontstaat. Een belangstelling die niet alleen terug te vinden is bij de media, maar ook bij de beleidsmakers.

Zo kwam de Europese commissaris voor sociale zaken Vredeling eind juni met een plan voor het scheppen van extra banen voor het groeiende leger van jeugdige werklozen in de Gemeenschap. Hij toonde zich bereid zo'n f. 300 mln. uit te trekken ter ondersteuning van de verschillende nationale programma's op dit terrein. Zijn plan werd echter door een Frans veto getroffen. Een van die programma's in ons land is de tijdelijke maatregel jeugdige werklozen. Minister

Albeda, stelde nog onlangs extra geld voor die maatregel ter beschikking. Samen met de staatssecretaris van Onderwijs, De Jong, bracht dezelfde minister ook nog een ander plan ter bestrijding van de jeugdwerkloosheid naar buiten. In een aan het parlement gerichte notitie deden zij voorstellen voor een aantal onderwijsprojecten ten behoeve van jongeren tussen zestien en achttien jaar, die nu geen dagonderwijs kunnen volgen. Een aantal proefprojecten zou volgend jaar augustus van start kunnen gaan. Hoeveel geld ervoor ter beschikking komt, zal eerst blijken uit de komende rijksbegroting.

Albeda en De Jong hebben een tweetal typen onderwijsprogramma's op het oog. De schatting is dat de groep waarop deze onderwijsprogramma's betrekking hebben zo'n 100.000 à 150.000 jongeren omvat. Het eerste programma betreft een eenjarige oriëntatie voor diegenen die nog niet hebben gekozen voor een beroepsopleiding of die niet voldoen aan de toelatingseisen. De bedoeling ervan is tekorten in opleiding weg te werken/ of te oriënteren op een beroep. Het tweede programma omvat een tweejarige beroepsopleiding voor diegenen die niet naar het middelbaar beroepsonderwijs kunnen doorstromen en voor uitvallers. De beroepsopleiding is speciaal bedoeld voor diegenen die niet voldoen aan de toelatingseisen van het middelbaar beroepsonderwijs, ondanks het bezit van een diploma LBO of MAVO; men spreekt hierbij wel over „het gat in de mammoetwet”. Tevens is deze opleiding, zoals gezegd, bedoeld voor uitvallers van MAVO en HAVO en het beroepsonderwijs (LBO en MBO). Voorwaarde voor de laatste groep is wel, dat minstens 10 jaar scholing is genoten. De bedoeling

van deze beroepsopleiding is, dat een opleiding wordt gegeven tot aankomend vakman op een niveau dat minstens vergelijkbaar moet zijn met dat van de primaire opleidingen van het leerlingwezen.

Deze onderwijsprojecten kunnen een flexibel instrument vormen bij het bestrijden van de jeugdwerkloosheid. De mogelijkheid wordt ermee geschapen in te spelen op de vraag naar arbeidskrachten met een bepaalde scholing. Het programma van de beroepsopleiding dient dan ook zo soepel te zijn, dat het kan worden aangepast aan een gewijzigde vraag. Ook is het mogelijk rekening te houden met de situatie op de verschillende regionale arbeidsmarkten. De toewijzing van de projecten over de verschillende scholen kan geschieden door te letten op de situatie op de arbeidsmarkt in die speciale omgeving.

Discrepantie

De discrepantie tussen onderwijsuitstroom en arbeidsmarkt mogelijkheden werd in een notitie van het vorige kabinet over de jeugdwerkloosheid als een van de oorzaken van die jeugdwerkloosheid gezien. De huidige bewindslieden spelen door middel van hun onderwijsprojecten duidelijk in op deze discrepantie tussen wat jongeren op school wordt bijgebracht en de wensen van de werkgevers. Ze kunnen ertoe bijdragen dat een deel van de frictiewerkloosheid onder jeugdigen wordt weggewerkt.

Het is de moeite waard de relatie tussen jeugdwerkloosheid en onderwijsbeleid wat nader te bekijken. Daarvoor is het noodzakelijk allereerst duidelijk aan te geven wat die discrepantie tussen onderwijsuitstroom en arbeidsmarkt mogelijkheden nu precies inhoudt. Aan die discrepantie zijn twee belangrijke aspecten te onderkennen. Het eerste aspect heeft te maken met de klacht dat het onderwijs in de loop der jaren te algemeen vormend is geworden en daardoor te weinig op de specifieke vraag van de werkgevers is ingesteld. Het andere aspect betreft de klacht dat de onderwijsuitstroom van een te hoog niveau is en

Tabel 1. Geregistreerde arbeidsreserve per ultimo augustus van elk jaar

Leeftijd	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
(1) < 25 jaar	11.154	18.628	35.463	34.353	50.669	82.512	94.887	96.619
(2) < 65 jaar	35.326	51.768	97.610	96.143	126.338	193.931	213.311	208.676
(1) in % van (2)	31,6%	36%	36,3%	35,7%	40,1%	42,5%	44,4%	46,3%

Bron: Maandverslag Arbeidsmarkt.

Tabel 2. *Uitstroom uit het basisonderwijs (%)*

	Jongens			Meisjes		
	AVO	LBO a)	Overig	AVO	LBO	Overig
1966	50	48	2	52	47	1
1968	55	44	1	56	43	1
1970	59	40	1	60	39	1
1972	62	37	1	64	35	1
1974	63	36	1	67	32	1

a) Inclusief LAVO en VGLO.

Bron: CBS, *Statistiek van het gewoon lager onderwijs*.

daardoor niet meer overeenstemt met de vraag op de arbeidsmarkt.

Algemene vorming

Ondanks de toegenomen werkloosheid heeft men de laatste jaren toch allerlei organisaties en bedrijven horen klagen over het gebrek aan voldoende vakkundig personeel. Vooral technische vaklieden waren blijkens die uitspraken moeilijk te vinden. Aan het onderwijs werd het verwijt gericht, dat het deze vaklieden niet aflevert. Scholieren zouden verkeerd worden voorgelicht over hun toekomstkansen, hetgeen zou blijken uit de relatieve achteruitgang van de belangstelling voor het lager beroepsonderwijs ten voordele van het algemeen vormend onderwijs. Daar zou nog bij komen dat het beroepsonderwijs zelf, volgens veel werkgevers en hun organisaties, een te algemeen vormend karakter heeft gekregen. De praktijkoefening in het lager beroepsonderwijs is zo gering, zo luidt de klacht, dat een LTS'er niet eens meer een hamer kan vasthouden. „Het vak waarvoor ze mijn bedrijf binnenkomen, hebben ze niet onder de knie. Ik zou me doodschamen zo voor Jan Doedel te staan”, aldus een fabrieks-directeur 1). Mogelijk bestaat er zelfs een verband tussen de twee gesignaleerde verschijnselen. De vermeende verminderde kwaliteit van de uitstroom van het lager beroepsonderwijs zou te wijten kunnen zijn aan de gedaalde kwaliteit van de leerlingen van dat onderwijs. Een LTS-directeur merkt tenminste op: „Het probleem is dat de jongens met het niveau dat vroeger onze school bezocht nu naar MAVO of HAVO gaat. De zogenaamde input is van lager niveau” 2). De vraag is of er aanwijzingen te vinden zijn die deze klachten ondersteunen.

Uit diverse CBS-publikaties is op te maken dat zowel bij meisjes als jongens er een tendens bestaat in de richting van een steeds sterkere voorkeur voor het algemeen vormend onderwijs (zie tabel 2).

Ook moeten we constateren dat het lager beroepsonderwijs tegenwoordig inderdaad meer gericht is op algemene vorming. Vlak na de tweede wereldoorlog werd daar al voor gepleit. Vanaf 1949 hield een aantal commissies zich met het probleem bezig. Veel succes boekten zij echter nog niet. Van belang voor de verschuiving in de richting van een meer algemeen vormende beroepsopleiding zijn

vooral de verschillende leerplichtverlengingen en de invoering van de mammoetwet geweest. De cursusduur is daardoor van 2 à 3 jaar naar 4 jaar gegroeid; er is een brugperiode ontstaan van eerst 1 jaar, daarna 2 jaar, zodat de beroepskeuze langer kan worden uitgesteld; en ten slotte zijn de keuzemogelijkheden wat de beroepsvoorbereidende vakken betreft sterk uitgebreid. Dit alles heeft er inderdaad toe geleid dat het lager beroepsonderwijs in vergelijking met vroeger algemener is geworden. Dit is echter veeleer toe te schrijven aan een vermeerdering van het totaal aantal beschikbare uren, dan aan een vermindering van een specifieke voorbereiding op de beroepspraktijk.

Ten slotte rest nog de vraag of de kwaliteit van de input in het LBO lager is geworden. Deze vraag is moeilijk te beantwoorden. Wel blijkt dat het algemeen vormend onderwijs steeds minder eindonderwijs wordt, terwijl dit voor het lager beroepsonderwijs nog veelal wel het geval is. (zie tabel 3).

Blijkens de statistieken tonen steeds meer MAVO-leerlingen belangstelling voor het middelbaar beroepsonderwijs. In 1970 had nog 50% van de MBO-instream een LBO-achtergrond; in 1975 was dit nog maar 36%. Het is dus best mogelijk dat de jongens, met het niveau dat vroeger het LTO bezocht, toch in het beroepsonderwijs terecht komt via het AVO. Vergeleken met vroeger zou er dus sprake kunnen zijn van een omweg. De belangstelling voor het MBO blijkt in de loop der jaren namelijk niet afgenomen te zijn.

Tabel 3. *Uitstroom uitgebreid lager onderwijs met diploma. Geen verder dagonderwijs*

Jongens	1968	1974
MAVO	33,7%	18,5%
LTO	83,7%	79,3%

Meisjes	1968	1974
MAVO	56,1%	37,9%
LHNO	66,5%	52,8%

Bron: Diverse CBS-publikaties.

Hoog niveau

Een verondersteld te hoog niveau van de onderwijsuitstroom vergeleken met de arbeidsmarkt mogelijkheden vormt het tweede aspect van de gesignaleerde discrepantie. Voor een sterk stijgend niveau van de onderwijsuitstroom zijn inderdaad duidelijke aanwijzingen te vinden. Ons tot mannen beperkend geeft tabel 4 een overzicht over de lange termijn.

Tabel 4. *Mannelijke schoolverlaters verdeeld naar het hoogst behaalde onderwijsdiploma (%)*

	1936	1961	1974
Lager niveau	74	50	18
Uitgebreid lager niveau	19	33	44
Middelbaar niveau en hoger	10	17	38

Bron: Diverse CBS-publikaties.

Vooral de laatste 10 à 15 jaar is de uitstroom sterk gestegen. In 1961 bijvoorbeeld kwam het gemiddelde uitstromingsniveau nog ongeveer overeen met het gemiddelde onderwijsniveau van alle leeftijdscategorieën van de totale beroepsbevolking volgens de momentopname van de volkstelling 1960. Daarna steeg het uitstromingsniveau vrij sterk (zie tabel 5).

- 1) SEM, 18 december 1976, blz. 16/17.
- 2) Idem, blz. 18.

Tabel 5. *Beroepsbevolking en schoolverlaters naar onderwijsniveau in procenten*

	Mannen			Vrouwen		
	lager niveau	uitgebreid lager niveau	middelbaar niveau en hoger	lager niveau	uitgebreid lager niveau	middelbaar niveau en hoger
Samenstelling beroepsbevolking volgens volkstelling 1960	57	32	11	54	37	9
Uitstroom uit het onderwijs						
1961	50	33	17	52	35	13
1965	38	40	22	42	37	21
1967	33	41	26	36	39	25
1969	28	43	29	30	40	30
1971	20	47	33	22	44	34
1972	18	45	37	23	42	35

Bron: *Sociaal en cultureel rapport 1974*.

Nogmaals: discrepantie

Uit het voorafgaande blijkt dat er inderdaad sprake is van een vrij sterk stijgend niveau van de onderwijsuitstroom en eveneens van een trend in de richting van meer algemeen vormende opleidingen. Daarmee is natuurlijk nog niet de vraag beantwoord of het onderwijs te hoog van niveau en te algemeen is geworden. Het antwoord daarop is afhankelijk van de antwoorden op twee andere vragen. De vraag namelijk naar veranderingen in de arbeidsmogelijkheden en de vraag of de onderwijsuitstroom wel moet overeenstemmen met de arbeidsmarkt-mogelijkheden.

Over de klacht dat het onderwijs te algemeen vormend is geworden, kunnen we betrekkelijk kort zijn. Inderdaad zijn de lagere beroepsopleidingen algemener van aard geworden. Het is echter denkbaar dat we het uiten van deze klacht aan de stand van de conjunctuur kunnen toeschrijven. In een periode van economische neergang zullen de werkgevers bij hun personeelsselectie strengere normen hanteren. Men is ook minder bereid in eigen opleidingen te investeren. De kosten zijn toegenomen door de invoering van het minimumjeugdloon en de kans bestaat, dat een flink deel van de leerlingen na de opleiding elders gaat werken. Het gevolg hiervan is dat men begint af te geven op de veralgemenisering en dat bedrijven op diverse manieren trachten hun opleidingskosten te drukken door middel van verlaging van de beloning van de leerlingen, hetzij afwenteling van de kosten op de overheid. Het is de vraag of deze klachten bij een weer opgaande conjunctuur niet zullen verstommen.

Van de klacht maakt echter ook deel uit de toenemende belangstelling voor het algemeen vormend onderwijs. Deze klacht is terecht voor zover bijvoorbeeld de MAVO steeds minder geschikt is om als eindonderwijs dienst te doen. In tabel 3 hebben we echter al gezien dat dit voor een steeds kleiner percentage van de schoolverlaters ook inderdaad het geval is. Via een omweg komt men dikwijls toch nog bij het beroepsonderwijs terecht. Dan kan echter de tweede klacht gelden dat het niveau te hoog is.

Om er achter te komen of de onderwijsuitstroom inderdaad van een te hoog niveau is, kan men deze vergelijken met het niveau van de vacatures. De gegevens hierover welke van de arbeidsbureaus afkomstig zijn, geven echter geen goede informatie. Daarom houdt het CBS tegenwoordig een enquête naar moeilijk vervulbare vacatures. Deze enquête heeft haar bezwaren, omdat ze niet de gehele beroepsbevolking betreft. Er blijkt echter wel uit dat het percentage probleemvacatures dat openstaat voor schoolverlaters lager wordt naarmate het niveau van de vacatures stijgt. Dat kan te wijten zijn aan het feit dat op hoger niveau meer ervaring nodig is voor

een vacature, maar ook dat de werkgevers vanwege het hogere niveau van de schoolverlaters geen problemen hebben met het opvullen van de vacatures die voor de schoolverlaters openstaan. Duidelijker informatie is te krijgen door voor een recent jaar het scholingsniveau van de werkgelegenheid, van de beroepsbevolking en van de schoolverlaters naast elkaar te zetten. Uit tabel 6 komt de discrepantie duidelijk naar voren.

Tabel 6. *Verskillende scholingsniveaus voor het jaar 1973*

	Werkgelegenheid	Beroepsbevolking	Schoolverlaters
Lager niveau	50%	36%	18%
Uitgebreid lager niveau	38%	41%	51%
Middelbaar niveau en hoger	8%	14%	20%

Bron: CBS, *Statistisch zakboek*; Van Oudenhoven en Willems 3).

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Sociaal-Economisch Beleid van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Een discrepantie tussen onderwijsuitstroom en arbeidsmogelijkheden is dus aanwezig. Rest de vraag of die discrepantie wel zo bezwaarlijk is. Dat is de vraag naar de doelstellingen van het onderwijs.

Ruwweg zijn er een tweetal sterk verschillende visies omtrent het onderwijs te onderscheiden. In het ene geval wordt het onderwijs gezien als een investering ten behoeve van de toekomstige arbeidsprestaties. De eisen van de arbeidsmarkt bepalen de inhoud van het onderwijs en door middel van een selectiesysteem worden ook de benodigde aantallen zoveel mogelijk gereguleerd. Uiteraard garandeert het bezit van een bepaald diploma dan zo goed als zeker een bepaalde werkring met alle bijbehorende voordelen. In het andere geval ziet men onderwijs als een doel op zich. Het leidt tot zelfontplooiing en deelname aan het maatschappelijke leven. In deze visie is onderwijs een consumptiegoed. Het onderwijs bepaalt zelfstandig, los van de arbeidsmarkt, zijn lesdoelen. Iedereen is vrij de studie van zijn keuze te volgen. Een diploma biedt geen garantie meer op een bepaald soort of niveau van werk.

Deze beide visies zijn twee uitersten, waarbij de praktijk veelal een mengvorm te zien geeft. Lange tijd is de eerste visie overheersend geweest. Halverwege de jaren zestig lijkt de situatie echter om te slaan. De groei van de onderwijsdeelname haalde de groei van het niveau van de werkgelegenheid in. Daarmee is de lan-

gere onderwijsdeelname voor de maatschappij geen investering meer. Wie meer leert dan hij in zijn werkring nodig heeft, doet macro-economisch gezien aan verspilling.

Sleutelmacht van de school

Macro-economisch gezien mag dat het geval zijn, voor het individu zelf blijft deelname aan het onderwijs noodzakelijk. Het volgen van meer onderwijs blijft het middel bij uitstek om tot een betere sociale positie te komen. Het onderwijs bezit tenslotte een duidelijke allocatieve functie. De verdeling van de arbeidskrachten over op de arbeidsmarkt te vervullen beroepen is, meent Baars, zelfs de overheersende functie van het onderwijs 4), ondanks de grotere klemtoon op zelfontplooiing en maatschappelijke weerbaarheid. Het beroep op zijn beurt is in de huidige maatschappelijke constellatie weer de belangrijkste factor bij de toewijzing van allerlei schaarse zaken als inkomen, invloed en prestige. Matthijssen spreekt dan ook over de sleutelmacht van de school 5). Het onderwijs, zegt hij, neemt zowel ten aanzien van het totale welvaartsniveau als van iedere positie afzonderlijk een sleutelpositie in. Ondersteuning voor deze opvatting put hij enerzijds uit de geweldige toename van de overheidsuitgaven ten behoeve van het onderwijs in de laatste decennia en anderzijds uit het feit dat onderwijs momenteel veruit de grootste post van de overheidsbegroting vormt.

Planning

De discrepantie tussen het individuele verlangen naar meer onderwijs en het maatschappelijk gezien te hoge onderwijsniveau, althans in vergelijking met de arbeidsmarkt-mogelijkheden, stelt de overheid voor een keuze-probleem. Een keuze die des te neteliger is gezien het sterk stijgende kostenniveau van het onderwijs (ter illustratie: de overheidsuitgaven voor het onderwijs stegen van 1965 tot 1975 van f. 4,3 mrd. naar 17,3 mrd.; in percentages van het nationaal inkomen was dat een stijging van 6,8 naar 9,4) en de moeilijke positie van de overheidsfinanciën. Een voor de hand liggende conclusie is dat in de toekomst in steeds verdergaande mate moet wor-

3) F. J. M. van Oudenhoven en R. Willems, Kloof tussen onderwijs- en werkgelegenheidsniveau, *ESB*, 26 juli 1972, blz. 704-707.

4) W. Baars, Opmerkingen over de relatie tussen onderwijs en arbeidsmarkt, *Socialisme en Democratie*, 1975, blz. 491-501.

5) M. A. J. M. Matthijssen, *Klasse-onderwijs*, Deventer, 1971.

den ingegrepen in de keuzevrijheid van individuen ten aanzien van het door hen gewenste onderwijs. Kruse gaat zelfs zo ver zich af te vragen of het nog langer verantwoord is de keuze van het soort dagonderwijs dat men wil volgen geheel vrij te laten 6). Hij denkt daarbij aan een numerus fixus voor MAVO, HAVO, atheneum en gymnasium.

Het is echter de vraag of deze conclusie op het ogenblik wel zo voor de hand ligt. De politieke discussies lijken een andere kant op te wijzen. Daaruit komt namelijk de vraag op of de negatieve gevolgen van verdergaande overheidsbemoeienis de positieve gevolgen niet zullen overtreffen. Zou het onderwijs niet in een geweldig bureaucratisch apparaat verzanden? Het is de vraag of dit kabinet erg geneigd zal zijn zich door middel van regulering en toewijzingsregels nog verregaander met het onderwijs in te laten. Een liberale minister van onderwijs en een minister-president die met kennelijke wellust de overheid aanduidt als de heer Albedil lijken daar niet op te wijzen.

Positionele goederen

Toch lijkt de overheid nauwelijks te kunnen ontkomen aan de noodzaak tot ingrijpen. De tweede onderwijsdoelstelling kan weliswaar worden aangevoerd ter verdediging van slechts een beperkt ingrijpen, maar het blijft de vraag of iemand verscheidene academische studies mag volgen, omdat hij dat voor zijn zelfontplooiing noodzakelijk vindt, terwijl de verwachting gewettigd is, dat hij die voor zijn beroepsuitoefening niet nodig heeft. Als verdediging zou kunnen worden verwezen naar de positieve maatschappelijke effecten van het te hoge onderwijsniveau. Daardoor zouden meer mensen het in zich hebben hoge posities te bezetten, waarvan grotere sociale gelijkheid het gevolg zou kunnen zijn.

Of grotere gelijkheid inderdaad het gevolg is, is op zijn minst problematisch. Volgens Hirsch kunnen we de hoge posities opvatten als positionele goederen, d.w.z. goederen die begerenswaardig zijn omdat ze per definitie slechts voor een enkeling beschikbaar zijn 7). Weliswaar is het scholingsniveau in de samenleving sterk gestegen, maar het aantal hoge posities is beperkt gebleven. Voor ieder individu op zich is hoge scholing noodzakelijk om een hoge positie te bezetten, maar voldoende is het niet. De concurrentie is namelijk toegenomen. Het gevolg daarvan is, dat de toegang tot de hoge posities wordt geblokkeerd doordat steeds zwaardere eisen worden gesteld aan opleiding, capaciteiten e.d. Het gevolg daarvan is weer dat de hoge posities voor de grote meerderheid onbereikbaar blijven. Toegenomen scholing zal dan ook niet tot meer sociale gelijkheid leiden 8).

Marktwerking

Als grotere overheidsbemoeienis met het onderwijs op het ogenblik niet voor de hand ligt, zal dan misschien de marktwerking een oplossing voor de discrepantie bieden? Gezien het overschot aan hoger geschoolden valt een vermindering in beloning en tevens een toename in werkloosheid binnen deze groep te verwachten. Vermindering van beloning en grotere kans op werkloosheid zouden een dusdanige invloed kunnen hebben, dat de motivatie om verder te studeren zal afnemen. Inderdaad zien we een daling optreden in bijvoorbeeld de aanvangssalarissen van academici en eveneens een grotere werkloosheid onder hoger geschoolden. Maar of dat tot een geringere motivatie zal leiden, valt te betwijfelen.

Gegeven het feit dat de jeugdwerkloosheid vooral te vinden is onder de jeugdigen met een onvolledige en gebrekkige vooropleiding lijkt het plausibel dat er zich een afwentelingsproces afspeelt binnen deze categorie 9). Jeugdigen met een hoger scholingspeil aanvaardden lager geclassificeerde banen; er is sprake van „diploma-inflatie”. Een bepaald diploma levert geen werk meer op op het niveau dat er voorheen mee te krijgen was, maar werk dat net een trapje lager ligt. Dit is het gevolg van het feit dat veel bedrijven en instellingen bij de functie-eisen niet kijken naar de werkelijke zwaarte van het werk, maar naar het niveau van de mensen die ze gegeven de arbeidsmarktomstandigheden nog wel voor de baan menen te kunnen interesseren. Dit onder het motto: „Hoe hoger het diploma, des te beter zal de betrokkene zijn werk verrichten”. Maar ook dat is twijfelachtig. Uit Amerikaans onderzoek trekt Berg de conclusie: „(...) managers who raise educational requirements are likely to purchase themselves some, if not all, of the very dissatisfaction that their expensive personnel practices are calculated to reduce” 10). Voor Nederland komen Van Oudenhoven en Willems tot dezelfde conclusie 11). Als blijkt, stellen zij, dat een aanzienlijk deel van de beroepsbevolking meer capaciteiten heeft dan hun taak van hen eist, dan kan dat leiden tot negatieve effecten als verzuim, verloop, frustratie, een lauwe instelling en dergelijke.

Slot

Het is een weinig begeerlijk dilemma waarin de overheid zich bevindt. Grijpt ze in bij het toewijzen van onderwijsplaatsen, dan zal ze ontevredenheid veroorzaken door ontnomen onderwijskansen. Grijpt ze niet in dan zal de marktwerking grotere arbeidsontevredenheid opleveren. Er lijkt maar één uitweg uit dit dilemma te bestaan. Dat is het overtuigen van de werkgevers, dat aanstelling van personeel beneden hun

opleidingsniveau ongewenst is. Als daardoor de werkloosheid naar opleidingsniveau evenals de betaling een duidelijkere afspiegeling van de werkelijke situatie op de arbeidsmarkt gaat vormen, bestaat pas de kans dat de animo voor een voortgezette opleiding vanzelf vermindert. Leidt deze oplossing binnen een termijn van enige jaren niet tot het gewenste resultaat, dan kan alsnog naar hardere maatregelen gegrepen worden. Daarbij mag niet uit het oog worden verloren dat het onderwijs naast voorbereiding op een werkkring ook andere doelen dient te vervullen.

Wil Arts
Derk Brouwer

6) F. H. A. M. Kruse, *Arbeidsmarkt en onderwijs*, *Entree*, 1975, nr. 2, blz. 16-19.

7) Fred Hirsch, *Social limits to growth*, Londen, 1977. Zie ook: Hans van den Doel, *De valse belofte van de economische groei*, *Haagse Post*, 22 oktober 1977, blz. 12-14.

8) R. Boudon, *Education, opportunity and social inequality*, New York, 1974.

9) W. A. Arts, *Jeugdwerkloosheid en werkgelegenheidsbeleid*, *ESB*, 10 november 1976, blz. 1102-1106.

10) Ivan Berg, *Education and jobs*, Boston, 1971, blz. 17.

11) Van Oudenhoven en Willems, o.c., blz. 707.

ESB

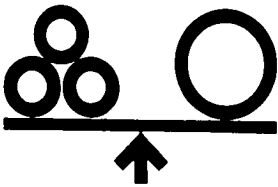
Mededeling

25 jaar post-doctorale studie voor belastingkundige

Op 13 oktober 1978 zal de slotbijeenkomst in het kader van de viering van het 25-jarige bestaan van de post-doctorale studie voor belastingkundige aan de Katholieke Hogeschool Tilburg en de Universiteit van Amsterdam worden gehouden. Het programma voor deze bijeenkomst omvat de volgende onderdelen:

- rede van Prof. Dr. D. Brüll;
- uitreiking van de lustrumbundel door Prof. Mr. Ch. P. A. Geppaart aan Mr. A. Nooteboom, staatssecretaris van Financiën;
- erepromotie van Prof. J. E. A. M. van Dijk;
- receptie, aangeboden door de Universiteit van Amsterdam.

Plaats: Aula van de Universiteit van Amsterdam (tijdelijk Lutherse Kerk, ingang Singel 411, hoek Spui). Aanvang: 14.00 uur.

Investerings en kredietverlening

DRS. Z.J. HOLLESTELLE*

Het is niet zonder meer aan te geven in hoeverre er een verband bestaat tussen rendementsniveau, investeringsactiviteitenkredietverlening aan het bedrijfsleven. In het voorhanden cijfermateriaal vallen niettemin enige tendenties te onderkennen. Bedrijven kunnen behoefte hebben aan kort en lang krediet voor de financiering van hun normale bedrijfsactiviteiten, al dan niet vrijwillige voorraadvoorming of voor een investering. Het is niet louter toeval dat de flinke kredietgroei, zoals die zich in 1977 heeft gemanifesteerd, gelijktijdig optreedt met een hausse in de investeringen in vaste activa van het bedrijfsleven. Dit geldt te meer daar een andere belangrijke financieringsbron — de winsthouding — gezien het economische beeld weinig additionele ruimte zal hebben verschaft. Hoe zullen de investeringen zich de komende jaren ontwikkelen, zal het rentabiliteitsniveau toenemen en wat zou een en ander uit dien hoofde voor de kredietvraag van het bedrijfsleven kunnen betekenen?

1977

Kenmerkend voor de economische ontwikkeling van ons land in 1977 was de krachtige opleving van de binnenlandse vraag, met name van de investeringen van bedrijven (excl. woningen) die 16,5% in volume toenamen. Het was de grootste stijging sinds 1964.

Tabel I geeft een indruk hoe de krachtige toename van de investeringen over de verschillende sectoren verdeeld is geweest. Het volume van de investeringen in de nijverheid steeg met 10,5%. Niettemin ligt het niveau als gevolg van de teleurstellende investeringsactiviteit in de tussenliggende jaren nog steeds ruim beneden dat van 1970. Het groeitempo

van de investeringen van de „andere bedrijven” nam met 19,4% zelfs bijna tweemaal zo snel toe. Uitsplitsing van deze laatste sector is mogelijk. Wel levert dat nominale groeitempi op, waardoor geen zuiver beeld van de volumebeweging wordt verkregen. Hoewel het onderliggende prijspeil van het „investeringspakket” per sector zal verschillen, kan globaal de conclusie worden getrokken dat de sectoren landbouw, vervoer en overige bedrijven en in mindere mate de sector handel fors aan de investeringshausse hebben bijgedragen. Het volume van de investeringen in woningen steeg eveneens sterk (15,5%), terwijl de investeringen van de overheid onder neerwaartse druk kwamen te staan, hetgeen

waarschijnlijk verband hield met het aflopen van in het verleden geëntameerde stimuleringsprogramma's.

Vergelijking van de gemiddelde groeicijfers van de beide sectoren nijverheid en andere bedrijven over de jaren zestig en zeventig toont een opmerkelijk verschil. Onder invloed van de krachtige expansie in bedrijfstakken als aardolieraffinage, chemie en metaal bedroeg de gemiddelde jaarlijkse toename van de investeringen in de nijverheid in de jaren zestig in volume gemiddeld bijna 9% tegen 6,5% in de sector andere bedrijven. In de laatste periode blijken de rollen omgedraaid, namelijk een daling van gemiddeld bijna 1% per jaar — mede ten gevolge van de structurele problematiek in genoemde bedrijfstakken — tegenover een toename van 3%.

Uit recent gepubliceerde gegevens over het eerste kwartaal van dit jaar blijkt een nog immer aanhoudende — zij het afzwakkende — opwaartse beweging van de investeringen van bedrijven en in woningen. De overheid laat het daarentegen afweten (- 13,4%). Het groeitempo in het eerste kwartaal is min of meer conform de verwachting zoals die in de nota *Bestek '81* voor 1978 is te vinden.

1978-1982

De economische vooruitzichten vallen somberder uit dan aanvankelijk door het kabinet is verondersteld. Gezien de taakstelling — terugdringing van de werkloosheid tot 150.000 personen op middellange termijn en vermindering van het inflatietempo tot ten minste het peil van West-Duitsland zijn additionele bezuinigingen c.q. ombuigingen noodzakelijk geworden. In de nota *Bestek '81* geeft de regering aan hoe zal worden getracht deze doelstellingen alsnog te verwezenlijken.

De „economische” basis van de nota wordt gevormd door de nieuwe analyse van de Centrale Economische Commis-

Tabel I. Bruto investeringen in vaste activa (f. mrd.)

	1976	1977	1977 a)		Ie kwartaal 1977	Ie kwartaal 1978	Ie kwartaal 1978 b)	
			% nominaal	% volume			% nominaal	% volume
1. Nijverheid	12,02	13,76	14,5	10,5	3,18	3,45	8,5	5,1
2. Andere bedrijven	13,32	17,03	27,9	19,4	3,92	4,29	9,4	4,5
- landbouw	2,38	3,38	42,0		0,65	0,78	20,0	
- handel	3,03	3,48	14,9		0,86	0,84	-2,3	
- verkeer	4,00	5,22	30,5		1,24	1,32	6,5	
- overig	3,91	4,95	26,6		1,17	1,35	15,4	
3. Expl. van woningen	11,94	15,15	26,9	15,5	3,36	3,83	14,0	4,6
4. 1+2+3	37,28	45,94	23,2	16,3	10,46	11,57	10,6	4,7
5. Overheid	9,13	9,17	0,4	-7,1	2,00	1,88	-6,0	-13,4
6. 4+5	46,41	55,11	18,9	11,2	12,46	13,45	7,9	2,0

a) 1977 t.o.v. 1976.

b) Ie kwartaal 1978 t.o.v. Ie kwartaal 1977.

Bron: CBS, *Statistisch Bulletin*, nr. 67, 1978.

* De auteur is medewerker aan het Economisch Bureau van de AMRO Bank.

sie (CEC), een commissie van hogere ambtenaren. Zonder de voorgestelde ombuigingen zullen de investeringen van bedrijven en in woningen de komende jaren gemiddeld 3,5% resp. 1% per jaar in volume toenemen. De arbeidsinkomensquote (AIQ) blijft praktisch constant. Het rentabiliteitsniveau van het bedrijfsleven zal derhalve niet of nauwelijks verbeteren. De werkloosheid zal in deze situatie oplopen tot 255.000 à 280.000 personen.

In de CEC-nota zijn een aantal beleidsvarianten ontwikkeld. Daarin komt naar voren dat een combinatie van loonmatiging en fiscalisering van werknemerslasten voor het terugdringen van inflatie en werkloosheid de beste resultaten geeft. De investeringen van bedrijven zullen in dat geval sneller toenemen, terwijl de AIQ ruim 2 procentpunten zal dalen.

Tabel 2. Enkele kerngegevens 1978/1982

	Basisprojectie volgens CEC-nota	Beleidsalternatief c) (effecten op)
Bruto investeringen bedrijven (volume: excl. woningen) a)	3,5	+1,5
Investeringen in woningen (volume) a)	1	-
Arbeidsinkomensquote b)	91,5	-2,3

a) Gemiddelde jaarlijkse mutatie in procenten.

b) Niveau in 1982 (excl. delfstoffenwinning, openbaar nut, exploitatie van woningen).

c) Autonome loonmatiging gecombineerd met fiscalisering werknemerslasten (0,3% van het nationaal inkomen per jaar).
Bron: Nota Bestek '81.

Na 1982 verwacht de CEC een toenemend groeitempo van de investeringen in outillage en transportmiddelen. Het gaat hierbij met name om vervangingsinvesteringen als echo van investeringen uit het verleden, in dit geval uit de jaren zestig. De nota plaatst hierbij onmiddellijk enkele kanttekeningen. Terecht wordt opgemerkt dat het in het licht van de huidige overcapaciteit onzeker is of vervanging nog wel zal optreden. Van belang is ook de mate waarin de reële arbeidskosten zullen toenemen. Daar kan evenwel tegenover staan dat door omschakeling van bestaande productieprocessen ten einde een betere afstemming van het aanbod op de vraag te verkrijgen, investeringen in een versneld tempo worden uitgevoerd. Dit laatste lijkt het groeitempo van de investeringen in 1977 mede bepaald te hebben. In

hoeverre dit effect de groeicijfers zal beïnvloeden, is overigens evenmin te overzien.

Parallel aan het gestelde in *Bestek '81* heeft ook de Commissie van Economische Deskundigen (CED) van de SER zich uitgelaten over verlaging van de AIQ en verhoging van de investeringsquote. De Commissie is wat specifiek te werk gegaan bij het uitwerken van de voorstellen dienaangaande. Zij wijst in dit verband op het feit dat aan de effectiviteit van een algemene lastenverlichting, leidende tot rendementsverbetering en verhoging van de investeringsquote o.a. door het bestaan van grote sectorale verschillen in afzetmogelijkheden, beperkingen worden gesteld. Volgens de Commissie zou het beleid gericht moeten worden op het wegnemen van knelpunten op de goederen- en arbeidsmarkten. De Commissie pleit o.a. voor opvoering van de produktie in de bouwnijverheid (w.o. stadsvernieuwing, energie, enz.). Gesteld wordt daarbij evenwel dat financiering hiervan niet mag leiden tot verstoringen in het economisch proces elders.

Financiering

Voor de financiering van bedrijfsactiviteiten, w.o. investeringen, komen met name de „cash-flow” en kredieten c.q. leningen in aanmerking. Ten gevolge van de geleidelijk afnemende winstgevendheid van het bedrijfsleven sedert de eerste helft van de jaren zestig is het belang van de „cash-flow” als financieringscomponent relatief verminderd. Het eigen vermogen als percentage van het totale vermogen nam vrijwel voortdurend af. Volgens tabel 3 lijkt daar in de periode 1974 t/m 1976 enige verandering in te zijn gekomen.

Tabel 4. Vorderingen van handelsbanken op bedrijven (ultimo's)

	f. mln.			%	
	december 1976	december 1977	maart 1978	december 1977 t.o.v. december 1976	maart 1978 t.o.v. december 1977
Nijverheid (incl. bouwnijverheid)	12.486	13.049	14.323	4,5	9,7
Dienstverlening	13.329	16.222	17.126	21,7	5,6
Totaal	25.815	29.271	31.449	13,4	7,4

Bron: Kwartaalbericht DNB, Statistische Bijlage, tabel 2.3., Statistiek grote kredieten.

Tabel 3. Financiering

	1973	1974	1975	1976	1977
Interne financiering a)	45	33	45	53	-
(% van de totale financiering)					
Eigen vermogen a)	29	27	27	27	-
(% van het totale vermogen)					
Arbeidsinkomensquote	84,8	87,5	93,6	91,5	92,3
(excl. delfst. winning, openb. nut, expl. van woningen)					
Investeringen van bedrijven	14,1	9,9	3,0	3,8	21,5
in vaste activa					
(excl. woningen: groeipercantage, lopende prijzen)					

a) Beurs NV's (handel, industrie, diversen).

Bron: CBS; CPB, *Centraal Economisch Plan, Winst en vermogensstatistiek van beurs NV's 1976*; CBS, *Statistisch Bulletin*, no. 67, 1978.

De interne financieringsgraad van handel, industrie en diversen verbeterde, terwijl de verhouding eigen vermogen/vreemd vermogen in dit deel van het bedrijfsleven constant bleef. Opgemerkt zij evenwel dat de nominale groei van de investeringen in deze periode betrekkelijk gematigd was, waardoor uit dien hoofde geen fors beroep op vreemd vermogen behoeft te worden gedaan. Bovendien was het bedrijfsleven als gevolg van de voorraadafbraak in 1975 tamelijk liquide. Vorig jaar is de interne financieringsgraad vermoedelijk weer verslechterd, hetgeen eveneens geldt voor de verhouding eigen/vreemd vermogen. De arbeidsinkomensquote steeg immers met 0,8 procentpunt, anderzijds vertoonden de investeringen van bedrijven een krachtige opleving. Deze verwachting wordt bovendien gestaafd door de expansie van de kredietverlening van de handelsbanken in 1977.

Het is opmerkelijk dat de nijverheid, waar een aanzienlijk lager groeitempo van de investeringen valt waar te nemen, tevens de geringste mutatie in de kredietverlening te zien geeft met 4,5% tegen 21,7% in de dienstverlenende sector (excl. financiële instellingen).

Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen, dan kunt u ESB onmogelijk missen.

In hoeverre er dit jaar sprake zal zijn van een verbetering van de financieringsverhoudingen van het bedrijfsleven valt vooralsnog moeilijk te overzien. Enerzijds speelt de teleurstellende economische groei, die naar het zich laat aanzien nog ongunstiger zal uitvallen dan in *Bestek '81* wordt voorzien, het bedrijfsleven parten. Anderzijds neemt het groeitempo van de investeringen duidelijk af, terwijl bovendien door de invoering van de Wet op de investeringsrekening (WIR) en de tijdelijke maatregelen die vooruitlopen op het regeringsstandpunt m.b.t. de studie-Hofstra, nieuwe financieringsbronnen worden aangeboord.

Ook op middellange termijn geeft het

verwachte groeitempo van de investeringen van bedrijven en in woningen, zoals uit tabel 2 blijkt, op zich geen aanleiding tot een krachtige kredietexpansie. De financieringsverhoudingen zouden zelfs wat kunnen verbeteren. De AIQ daalt, terwijl de zojuist vermelde regelingen hun volle effect gaan sorteren. De komende 4 jaren zal uit dien hoofde ca. f. 15 mrd. naar het bedrijfsleven toestromen.

Conclusie

De met betrekking tot de economische ontwikkeling wellicht wat optimistische nota *Bestek '81* verwacht een

gematigde toename van de investeringen van bedrijven en in woningen. Het rentabiliteitsniveau kan enigszins verbeteren, terwijl de komende jaren omvangrijke bedragen uit hoofde van diverse regelingen naar het bedrijfsleven zullen toevloeden. Verbetering van de financieringsverhoudingen is derhalve waarschijnlijk. Tegen deze achtergrond is het nauwelijks aannemelijk dat het groeitempo van de kredietverlening van de handelsbanken aan de bedrijven uit hoofde van investeringen t.o.v. 1977 niet aan kracht zal inboeten.

Z. J. Hollestelle

Stichting
WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK
KONSUMENTEN AANGELEGENHEDEN
Surinamestraat 4 's-Gravenhage

In oprichting is de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Konsumentenaangelegenheden:

SWOKA

Deze heeft ten doel langs de weg van onderzoek tot een betere onderbouwing te komen van het konsumentenbeleid van de overheid en van de konsumentenorganisaties.

De volgende onderzoeksgebieden vallen onder de taakstelling van het nieuwe op te richten instituut: sociaal economisch, huishoudkundig, voorlichtingskundig en natuurwetenschappelijk.

Dit instituut zal starten met een staf van 1 directeur en 5 onderzoekers.

Projecten, staf en overige instituutskosten zullen door de overheid gefinancierd worden.

De stichting is opgericht door de Consumentenbond en het Konsumenten Kontakt en wordt bestuurd door vertegenwoordigers van deze organisaties.

Het voorlopig bestuur van SWOKA zoekt contact met gegadigden voor de functie van

DIREKTEUR

Tot zijn voornaamste taak behoort:

1. Het opstellen van onderzoeksprogramma's
2. Externe contacten
3. Leidinggeven aan het instituut
4. Voorbereiden en uitvoeren van bestuursbesluiten

Voor deze functie zijn de volgende kwalificaties vereist:

- Ervaring in onderzoekmanagement: wetenschappelijke kwaliteiten in goede verhouding met managementkwaliteiten
- Beleidsondersteunende capaciteiten t.b.v. bestuur, waarbij o.m. gedacht wordt aan prioriteitsstelling en lange termijnprogrammering
- Affiniteit t.o.v. konsumentenaangelegenheden

Verdere inlichtingen over deze functie kunnen worden ingewonnen bij prof. dr. G. M. van Veldhoven, Katholieke Hogeschool Tilburg, telefoonnummer: 013-662480.

Aanvangssalaris in schaal 151, overeenkomstig het bezoldigingsbesluit burgerlijke rijksambtenaren met opname in het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds en met inachtnaam van het privaatrechtelijke karakter van de stichting.

Schriftelijke sollicitaties vergezeld van een curriculum vitae kunnen binnen 3 weken na verschijningsdatum van dit blad worden ingezonden aan het voorlopig secretariaatsadres: van Haestrechtstraat 75, Goirle.

Boeken nieuws

C. P. A. Bartels: *Economic aspects of regional welfare*, Martinus Nijhoff Social Science Division, Leiden, 1977, 276 blz., f. 41,10.

Het boek waarop Bartels in oktober 1977 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam promoveerde, houdt zich bezig met methoden voor het meten van economische aspecten van regionale welvaart en presenteert een aantal empirische resultaten voor Nederlandse regio's. Die economische aspecten betreffen de personele inkomensverdeling (lokatie en spreiding) alsmede de situatie op de arbeidsmarkt (niveau en fluctuaties van het werkloosheidspercentage). De nadruk wordt gelegd op een discussie van (kwantitatieve) technieken omdat de keuze van de techniek vaak van essentiële betekenis is voor de conclusies.

De studie opent met een overzicht van bekende, minder bekende en nieuwe maatstaven voor ongelijkheid. Relaties tussen de maatstaven, generalisaties, decomposities en al dan niet impliciete wegingsschema's voor de verschillende inkomensniveaus komen uitvoerig aan de orde. Vervolgens wordt de aandacht gericht op de expliciete dichtheidsfuncties waarmee inkomensverdelingen kunnen worden beschreven. Als keuze-criteria worden voornamelijk pragmatisch-empirische overwegingen aangevoerd, in tegenstelling tot abstract-theoretische (vanuit bepaalde genererende processen). Diverse dichtheidsfuncties, toegepast op het inkomen zelf of een transformatie daarvan, passeren de revue en de interpretatie van de parameters als ongelijkheidsmaatstaven komt aan de orde. Gegeven het feit dat ongelijkheidsmaatstaven via het gewichtenschema voor de inkomensniveaus altijd een impliciet waarde-oordeel behelzen, zijn er stemmen opgegaan om de maatstaven dan maar rechtstreeks te baseren op expliciete welvaartsfuncties (lang geleden Dalton, recentelijk Atkinson). Bartels is erg kritisch over deze benadering. De gebruikte welvaartsfuncties zijn hem te grof en de behoefte aan deze aanpak is gering indien wegingsschema's expliciet worden gemaakt. Bovendien gaan ze altijd uit van een referentieverdeling met volledig gelijke inkomens. In dit verband breekt de auteur een lans voor het duidelijk specificeren van een referentieverdeling waarin niet noodzakelijk alle inkomens gelijk zijn. Ongelijkheid kan dan worden gemeten als de afwijking tussen de werkelijke en de referentieverdeling, met een maatstaf waarin de gewichten

expliciet worden duidelijk gemaakt.

De empirie vangt aan met de berekening van een 30-tal ongelijkheidsmaatstaven voor de 40 Nederlandse COROP-gebieden. De resultaten worden gecondenseerd door Kendalls en Pearsons correlatiecoëfficiënten te berekenen en op de laatste factoranalyse toe te passen. Ook lokatiemaatstaven (gemiddelde, modus, mediaan) worden in die beschouwing betrokken. De mate van (positieve) samenhang tussen inkomensniveau en -spreiding hangt af van de gehanteerde maatstaven. Meestal is die samenhang behoorlijk positief, hoewel bij genormaliseerde spreidingsmaatstaven nogal eens zwak of zelfs negatief. De meer conventionele maatstaven blijken redelijk samen te hangen. Zo is de onderlinge (Pearson) correlatiecoëfficiënt tussen standaarddeviatie, variatiecoëfficiënt, Gini- en Theilcoëfficiënt nimmer lager dan 0,90. Dat sluit afwijkende rangschikkingen echter bepaald niet uit en de rangcorrelaties zijn dan ook lager. De keuze van een dichtheidsfunctie wordt ook empirisch onderzocht en hier is de Champernownefunctie, toegepast op een Box-Cox-transformatie, favoriet.

Vervolgens worden de regionale werkloosheidscijfers geanalyseerd. Zowel de factoranalyse als spectraalanalyses wijzen hier in de richting van een aantal combinaties van provincies met sterk samenhangende werkloosheidspatronen: a. Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, b. Groningen, Friesland, Drenthe, Zeeland, c. Overijssel, Gelderland, Noord-Brabant, d. Limburg. Aanwijzingen voor een intertemporele structuur („leads and lags”) werden niet gevonden.

Met behulp van lineaire regressie wordt getracht verschillen in inkomensniveau en -spreiding tussen de 40 COROP-regio's te verklaren. Ten aanzien van inkomensniveau blijken de gemiddelde opleidingsduur van de beroepsbevolking, het werkloosheidspercentage, het regionaal vermogen en het relatief aantal ontvangers van sociale overdrachtsinkomens significant; de gemiddelde leeftijd (ervaringsduur), het percentage vrouwen, het percentage hogere employés, het percentage werkenden in sectoren met continu-arbeid blijken niet significant. Ten aanzien van de spreiding (gemiddelde afwijking) blijken de spreiding van scholing en van

vermogens, het percentage overdracht-ontvangers en het percentage hogere employés significant; spreiding van leeftijd blijkt niet significant.

Ten slotte wordt in het laatste hoofdstuk een schets gegeven van een regionaal arbeidsmarktmodel waarin inkomensverdeling en werkloosheid (c.q. vraagoverschot van arbeid) een plaats vinden en waarin voorgaande resultaten kunnen worden gebracht.

Regional welfare is een waardevol boek, pragmatisch in aanpak en goed ingebed in de verwante literatuur d.m.v. een uitvoerig notenapparaat. Het overzicht van de ongelijkheidsmaatstaven en hun onderlinge relaties, zowel analytisch als empirisch, is bijzonder welkom. Bartels trekt hier een belangrijke lijn door uit de literatuur, waar een geïntensiverde belangstelling blijkt voor de relatieve gevoeligheid van ongelijkheidsmaatstaven en voor hun onderlinge verschillen. Uit dit laatste volgt de duidelijke les om bij de keuze van een maatstaf terdege op de gewichten te letten.

Een interessant idee is om bij ongelijkheidsmeting niet volledige gelijkheid maar de optimale inkomensverdeling als uitgangspunt te nemen. Daartoe dienen acceptabele inkomensverwerende attributen te worden geselecteerd (b.v. inspanning wel, aangeboren talenten niet belonen) en rechtvaardige prijzen te worden vastgesteld. Dit sluit aan bij pogingen tot verklaring van de inkomensverdeling en ligt in de lijn van de voorgestelde politiek in de (inmiddels achterhaalde?) *Interim-nota Inkomensbeleid*. Praktische uitvoering van het voorstel is echter niet eenvoudig.

Met Bartels' verwerping van de ongelijkheidsmeting via welvaartsfuncties ben ik het niet eens. Toegegeven, dat gaat uit van perfecte gelijkheid, maar het maakt de keuze van de gewichten heel expliciet en dat past geheel in de opvattingen van de auteur. Over die welvaartsfunctie is empirisch best wat te zeggen, getuige het werk van Van Praag en Kapteyn op individualistische basis, of op grond van impliciete voorkeuren aanwezig in de tarieven van de inkomstenbelasting (Keller - Hartog).

Een empirische uitkomst die me opviel was de insignificantie van de leeftijdsspreiding voor de inkomensspreiding. In de verklaring van individuele inkomens is nu juist leeftijd, naast scholing, steevast de sterkste variabele. Wellicht heeft dit te maken met de meting van de leeftijdsspreiding: leeftijden boven 45 werden gelijkgesteld aan 45, zodat een deel van de spreiding wordt geëlimineerd. Overigens zij hierbij vermeld dat in een tijdreeksanalyse van de Nederlandse inkomensongelijkheid vanaf 1914 (in eigen onderzoek) de leeftijds-spreiding er ook niet altijd goed uitkwam.

Joop Hartog

Round table 36: Cost benefit analysis. Uitgave van de European Conference of Ministers of Transport (ECMT), Parijs 1977, 109 blz., \$ 3,75.

Verslag van de 36e ronde-tafelconferentie over transporteconomie, gehouden op 29 en 30 november 1976 te Parijs.

W. van Rijckegem (ed.): **Employment problems and policies in developing countries. The case of Marocco.** Rotterdam University Press, Rotterdam, 1976, 211 blz., f. 49,90.

De essays in dit boek vormen de neerslag van de ervaringen van een internationale groep van economen, die in de

gelegenheid werd gesteld deel te nemen aan het planningsproces in Marokko van 1970-1973. Het boek bestaat uit drie delen: deel I: general economic policies; deel II: sectoral problems and policies; deel III: specific problems and policies.

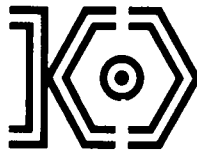
A.J.P. Tiberghien: **De Belgische belastingen.** Kluwer BV, Deventer, 1978, 100 blz., f. 21,75.

Het boekje behandelt compact de structuur en de inhoud van de Belgische fiscaliteit. Steeds worden hoofdregels gegeven voor het berekenen van de belastbare grondslag en voor het toepassen van het hoofdtarief. Sinds de verschij-

ning van de eerste druk is de Belgische belastingwetgeving dermate veranderd, dat een grondige bewerking en uitbreiding van de eerste druk noodzakelijk werd.

John Lamperti: Stochastic processes. A survey of the mathematical theory. Springer Verlag, New York/Heidelberg/Berlijn, 1977, 266 blz., DM. 21,40.

Deze publikatie maakt een onderdeel uit van de serie „Applied Mathematical Sciences”. Het doel van het boek is om een overzicht te geven van de belangrijkste thema's in de moderne theorie van de stochastische processen.

DE KAMER VAN KOOPHANDEL EN FABRIEKEN TE ZWOLLE

is een officiële instelling van het regionale bedrijfsleven en heeft haar werkgebied in Noordelijk Overijssel en de IJsselmeerpolders, waar zo'n 10.000 ondernemingen zijn gevestigd.

Zij treedt op als spreekbuis voor het bedrijfsleven in haar gebied in contacten met de overheid. Naast het bepleiten van de algemeen economische belangen van het bedrijfsleven bij de overheid geeft de Kamer voorlichting en advies over diverse facetten van economische bedrijvigheid. Voorts heeft de Kamer tot taak de uitvoering van een aantal wetten, die betrekking hebben op onder meer het handelsregister en de vestiging van bedrijven.

Bij onze Kamer is plaats voor een

JONG ACADEMICUS

die de Secretaris van de Kamer terzijde zal staan bij de dagelijkse leiding van de werkzaamheden.

GEBODEN wordt een aantrekkelijke, gevarieerde staffunctie in een organisatie met 20 medewerkers, die het gehele veelzijdige werk van de Kamer raakt en die zal worden gehonoreerd overeenkomstig de betekenis ervan.

GEVRAAGD wordt een jong academicus — wij denken aan een **BEDRIJFSECONOOM OF JURIST** met enkele jaren praktijkervaring — die met mensen kan omgaan, redactionele vaardigheid bezit, efficiënt kan werken, in staat is om leiding te geven en belangstelling heeft voor vraagstukken op het gebied van het regionaal economisch beleid, de planologie en het milieu.

Schriftelijke sollicitaties, vergezeld van een curriculum vitae, met exacte gegevens over opleiding, ervaring en tegenwoordige werkkring ziet de Kamer graag binnen 14 dagen na heden tegemoet.

Een psychologisch onderzoek kan deel uitmaken van de selectieprocedure.

De Secretaris van de Kamer is met genoegen bereid gegadigden telefonisch in te lichten over de inhoud en de betekenis van de functie.

Het adres van de Kamer is:
Weeshuisstraat 27, Postbus 630, 8000 AP ZWOLLE, tel.: 05200-18047.

vrije universiteit amsterdam

De vakgroep Macro Economie van de faculteit der Economische wetenschappen zoekt een

part-time wetenschappelijk medewerker (m/v)

Tot de taken behoort het geven van onderwijs en het verrichten van onderzoek op het terrein van de macro-economie en de leer der openbare financiën.

Gedacht wordt aan iemand die een doctoraal examen economie heeft behaald met als keuzevak openbare financiën.

Nadere informatie wordt gaarne verstrekt door prof. dr. L.F. van Muiswinkel, tel. 020 - 548 46 06 of 02153-8 36 74.

Instemming met de doelstelling van de Vrije Universiteit als christelijke instelling wordt verwacht.

Schriftelijke sollicitaties, onder vermelding van vacaturenummer 501-1928, te richten aan de Dienst Personeelszaken, Postbus 7161, 1007 MC Amsterdam. De Vrije Universiteit is gelegen aan de De Boelelaan 1105, Amsterdam-Buitenveldert.

Adverteer in

Economisch Statistische Berichten

Inlichtingen:
Roelants/E.P.R

Postbus 53021
Catsheuvel 75, Den Haag
Telefoon 070-503300

Het Instituut voor Cultuur-
techniek en Waterhuishou-
ding / Wageningen

vraagt voor haar Afdeling Algemene Economie een

ALGEMEEN ECONOOM

De afdeling verricht economisch onderzoek op het gebied van de landinrichting en de waterhuishouding. Dit omvat o.a. onderzoeken op het gebied van de systeemanalyse, optimalisatietechnieken en afwegingsprocedures.

Kennis van de omstandigheden op het platteland strekt tot aanbeveling.

De aanstelling geschiedt in een van de rangen 112 en 130 (wetenschappelijk ambtenaar).

Sollicitaties te richten aan het Instituut, Postbus 35, 6700 AA Wageningen.

de rijksoverheid vraagt

stafmedewerker economische beleidsaspecten (mnl./vrl.)

vac. nr. 8-4659/0936

voor het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne

t.b.v. het Directoraat-Generaal voor de Milieuhygiëne, Afdeling Economische Zaken en Beleidsontwikkeling

De afdeling is belast met de behartiging van de financieel-economische aspecten van de uitvoering van het milieuhygiënisch beleid, in welk kader zij tevens een bijdrage levert tot de beleidsanalyse en beleidsprogrammering. De werkzaamheden geschieden in nauwe samenwerking met de op verschillende deel terreinen werkzame dienst-onderdelen.

Als belangrijkste taakbestanddelen van de afdeling kunnen worden genoemd: analyseren van de economische gevolgen van het beleid op de diverse niveau's; signaleren van de milieuhygiënische gevolgen van het overheidsbeleid op diverse terreinen; adviseren over het te voeren beleid met inbegrip van de toepassing van bij de beleidsvorming te hanteren instrumenten; leveren van een bijdrage aan de beleidsanalyse en programmering.

Taak: i.h.b. analyseren van de economische gevolgen van het beleid. Daartoe zal hij/zij de organisatie en de begeleiding van m.n. onderzoek op het gebied van de kostenkwantificering van milieuhygiënische maatregelen en voorschriften ter hand nemen en adviseren over het te voeren beleid. Tevens meewerken aan de vervulling van de algemene taakopdracht van de afdeling. Onderhouden van contacten met onderzoeksinstituten, het bedrijfsleven en andere departementen, nationaal en internationaal.

Vereist: doctoraal examen economie; ervaring met onderzoek en/of de behandeling van beleidsvraagstukken.

Standplaats: Leidschendam.

Salaris: afhankelijk van ervaring max. f 5909,- per maand.

Sollicitaties inzenden vóór 22 september 1978.

---

econoom (mnl./vrl.) vac. nr. 8-6479/0936

voor het Ministerie van Financiën

t.b.v. de Directie Buitenlandse Financiële Betrekkingen, Afdeling Internationale Monetaire Zaken

Taak: analyse t.b.v. de beleidsvoorbereiding op het internationale monetaire terrein, w.o. vraagstukken m.b.t. de functionering van het internationale geldstelsel, het internationale geld- en kapitaalverkeer en het deviezenbeleid; overleg plegen over deze vraagstukken, zowel nationaal (interdepartementaal, met De Nederlandse Bank NV en met het financiële bedrijfsleven), als op internationaal niveau (m.n. EEG en OESO).

Vereist: doctoraal examen economie, b.v.k. internationale monetaire specialisatie en kennis van kwantitatieve methoden in de macro-economie; actieve beheersing van de Franse, Duitse of Engelse taal. Onderzoekervaring op genoemde terreinen strekt tot aanbeveling.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 5103,- per maand.

Sollicitaties inzenden vóór 22 september 1978.

Bovengenoemde salarissen zijn exclusief 8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties, onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturnummer (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe en voor elke vacature een afzonderlijke brief), zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1. Corr. adres: Postbus 20013, 2500 EA 's-Gravenhage.

de rijksuniversiteit groningen vraagt:

Bij de Financieel-Economische Dienst van het Bureau van de Universiteit zijn vakant de functies van:

■ a. hoofd van de afdeling begroting en budgettering (m/v)

(vac. nr. 780822/0936)

■ b. medewerker bij de afdeling Bedrijfseconomische analyse (m/v)

(vac. nr. 780823/0936)

De Financieel-Economische Dienst is o.a. belast met:

- voorbereiding van het financieel-economisch beleid t.b.v. de bestuurlijke organen, t.w. het College van Bestuur en de Universiteitsraad.
- uitvoering van het financieel-economisch beleid in opdracht van het College van Bestuur.
- advisering van de besturen van (sub)faculteiten vakgroepen en de universitaire beheerders m.b.t. financieel-economische problemen.
- uitvoering van en controle op het financieel beheer in opdracht van het College van Bestuur en mede ten dienste van de universitaire beheerders.

De dienst is opgebouwd uit de afdelingen Begroting en Budgettering, Financiële Administratie, Bedrijfseconomische Analyse en Materiële Zaken.

De Financieel-Economische Dienst omvat in totaal circa 50 medewerkers, terwijl de afdeling Begroting en Budgettering 5 medewerkers omvat.

Taakomschrijving A:

Tot de werkzaamheden van de afdeling behoren het leiding geven en medewerkers aan:

- het ontwikkelen c.q. aanpassen van begrotingsrichtlijnen en begrotingsmethoden en -procedures, alsmede de invoering daarvan.
- het ontwikkelen c.q. aanpassen van budgetteringstechnieken incl. toe- en doorberekeningssystemen.
- het adviseren van de bestuurlijke organen op midden- en basisniveau alsmede de beheerders m.b.t. zich voordoende problemen in het vlak van de begroting en budgettering.
- het opstellen van de jaarlijkse begrotingen.
- het opstellen van het financiële gedeelte van het middellange termijnplan (financieel schema).

De functie wordt uitgeoefend onder directe leiding van het hoofd van de Financieel-Economische Dienst en in nauwe samenwerking en overleg met de andere afdelingen binnen en buiten de dienst, met name de Dienst Onderwijs, Onderzoek en Planning en de Dienst Personeelszaken.

Vereisten A:

- bereid en in staat zijn reeds in ontwikkeling zijnde ideeën verder uit te bouwen en te introduceren.
- plezier hebben in teamverband te werken.
- in staat zijn goede werkrelaties te onderhouden.
- reeds over praktische ervaring op dit gebied beschikken.
- een academische opleiding – bij voorkeur doctoraal examen Bedrijfseconomie hebben genoten.

Tot de selectie kan een psychologisch onderzoek behoren. In overleg met de test-instantie beslist de kandidaat of al dan niet rapport zal worden uitgebracht.

Salaris afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring tot maximaal f 5.909,- bruto per maand.

Verdere promotiemogelijkheden zijn niet uitgesloten.

Nadere inlichtingen kunnen worden ingewonnen bij het hoofd van de Dienst de heer I. J. Scheepstra, tel. 050-114880 of 050-347597.

Taakomschrijving B:

- binnen het kleine team van de afdeling en in nauwe samenwerking en overleg met andere afdelingen binnen en buiten de dienst – met name de Dienst Personeelszaken en de afdeling Interne Organisatie – mede inhoud geven aan de taakstelling van de afdeling.

- het aan een kritische analyse onderwerpen van de aanwending van middelen voor gestelde en/of te stellen doeleinden, met gebruikmaking van aanwezige kwantitatieve of financiële gegevens.
- Meer in het bijzonder gesteld betreft deze analyse:
- het mede behandelen van organisatie- en efficiency-vraagstukken op het gebied van beheer en organisatie.

Deze werkzaamheden worden afgerond met een adviserend rapport t.b.v. de bestuurlijke organen.

Vereisten B:

- plezier hebben in teamverband te werken.
- in staat zijn goede werkrelaties te onderhouden.
- reeds over praktische ervaring op dit gebied beschikken.
- een academische opleiding – bij voorkeur doctoraal examen Bedrijfseconomie hebben genoten.

Tot de selectie kan een psychologisch onderzoek behoren. In overleg met de test-instantie beslist de kandidaat of al dan niet rapport zal worden uitgebracht.

Salaris afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring tot maximaal f 5.103,- bruto per maand.

■ sollicitaties:

Schriftelijk binnen twee weken na plaatsing van deze advertentie te richten aan de directeur van de Dienst Personeelszaken, Postbus 72, 9700 AB Groningen, onder vermelding van het vakature nummer op brief en envelop.

Bij de Interfaculteit der Actuariële Wetenschappen en Econometrie van de Rijksuniversiteit te Groningen komt per 1 januari 1979 vacant een

■ gewoon lectoraat wiskunde

(vac. nr. 780817/0936)

De taak van de lector (m/v) bestaat voor een belangrijk deel uit het verzorgen van onderwijs. Verder het verlenen van medewerking en het geven van adviezen op wiskundig gebied bij onderzoek, zowel in de Interfaculteit als in de Faculteit der Economische Wetenschappen. De lector wordt voorzitter van de Vakgroep Wiskunde van de Interfaculteit.

Bovenstaande taakomschrijving laat, afhankelijk van de taakverdeling binnen de Vakgroep, in meer of mindere mate ruimte voor het verrichten van eigen onderzoek.

De bezetting van het lectoraat vereist een academicus, die gepromoveerd is of een gelijkwaardige wetenschappelijke prestatie heeft geleverd, met goede didactische kwaliteiten en ruime ervaring in het doceren van wiskunde. Verlangd wordt tevens, dat hij bereid is deel te nemen aan bestuurlijke activiteiten en open staat voor onderwijsvernieuwingen. Ervaring met onderwijs aan en begeleiding van economen/econometristen of andere niet-wiskundigen strekt tot aanbeveling. De honorering zal geschieden overeenkomstig de ministeriële richtlijnen inzake salarisinpassing van gewone lectoren. Het bruto-salaris bedraagt minimaal f 5.909,- per maand en maximaal f 8.474,- per maand.

Inlichtingen kunnen worden ingewonnen bij Dr. J.M. Sanders, Voorzitter van de Benoemingscommissie, telefoon (050) 116807 of (05940) 3015.

Zij die namen van geschikte kandidaten kunnen noemen worden verzocht zich eveneens tot de voorzitter van de Benoemingscommissie te wenden.

■ sollicitaties:

Sollicitaties behoren, vergezeld van een curriculum vitae en een lijst van publicaties, binnen 3 weken na het verschijnen van dit blad te worden gezonden aan de Directeur van de Dienst Personeelszaken van de Rijksuniversiteit Groningen. Postbus 72, 9700 AB Groningen.

De Stichting ECONOMISCH TECHNOLOGISCH INSTITUUT UTRECHT (E.T.I.)

is belast met onderzoek op sociaal-economisch terrein en met arbeidsmarktonderzoek.

Het instituut adviseert en informeert op eigen initiatief en in opdracht het provinciaal bestuur, de gemeentebesturen en het bedrijfsleven over deze onderwerpen. Het secretariaat van de Regionale Raad voor de Arbeidsmarkt (R.R.A.U.) en van de Stichting Commissie Opvoering Productiviteit (C.O.P.) wordt door het instituut verzorgd.

De werkzaamheden brengen het instituut veelvuldig in contact met de lokale, regionale en nationale overheid, met het bedrijfsleven en met onderzoekinstanties.

Voor het bureau (14 medewerkers) dat met deze werkzaamheden is belast, vraagt het bestuur van de Stichting een

ERVAREN ECONOOM

Van de kandidaat wordt een meerjarige onderzoekervaring verwacht op sociaal economisch terrein met bij voorkeur een regionale specialisatie en vooral feeling voor met onderzoek samenhangende beleidsproblemen. Aan contactuele vaardigheden en aan de schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid worden in dit verband hoge eisen gesteld. Het vermogen tot zelfstandig werken en optreden is vereist.

Het salaris is o.m. afhankelijk van ervaring en bedraagt bij aanstelling tot f 5.563,— per maand. Een salaris van f 5.909,— behoort tot de mogelijkheden.

Voorts geldt een aantal gunstige arbeidsvoorwaarden, overeenkomend met die van het personeel in provinciale dienst.

Tot de selectieprocedure behoort een psychologisch onderzoek.

Belangstellenden wordt verzocht hun sollicitatie binnen 14 dagen in te zenden aan de directeur van het E.T.I.-Utrecht, Pietershof 17, die desgewenst gaarne bereid is nadere informatie te verstrekken (telefoon kantoor 030-317444, privé 030-785421).

STICHTING NIJENRODE

Instituut voor bedrijfskunde te Breukelen.

roept sollicitanten op voor de functie van

GEWOON LECTOR

die in het bestek van de geïntegreerde driejarige wetenschappelijke bedrijfskundige studie verantwoordelijk is voor onderwijs en onderzoek in

KOSTEN- EN WINSTBEPALING

Van de te benoemen lector wordt verwacht dat hij

- ervaring bezit in het geven van onderwijs
- blijkens een proefschrift en andere publicaties bekwaam is in het verrichten van wetenschappelijk onderzoek
- de eigen discipline vermag te integreren in de multidisciplinaire studie van de bedrijfskunde
- bekend is met bedrijfssituaties in organisaties met of zonder winst oogmerk
- bereid is tot participeren in bestuurlijke taken
- zowel mondeling als schriftelijk een goede uitdrukkingsvaardigheid bezit in het Engels.

De honorering geschiedt op grond van de ministeriële richtlijnen inzake de salarisinpassing van lectoren. Het bruto salaris als lector bedraagt thans minimaal f 5.828,— en maximaal f 8.357,— per maand. Overige arbeidsvoorwaarden overeenkomstig rijksregeling.

Inlichtingen omtrent de functie kunnen worden ingewonnen bij de voorzitter van de vacaturecommissie, Prof. Dr. C. van Dam, Warandalaan 15, Oosterhout; tel.: 01620-33739.

Sollicitaties voorzien van een curriculum vitae en een lijst van publicaties te richten aan de decaan van de faculteit, Dr. G. B. J. Bomers, Nijenrode, Breukelen. Zij die de aandacht op mogelijke kandidaten willen vestigen worden uitgenodigd dit kenbaar te maken aan bovengenoemde decaan.